

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

IX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

22.

2009.

Protiwinsky Ferenc: Vízimalom a Siskében

Protiwinsky Ferenc: Balatoni táj

Protiwinsky Ferenc: A tihanyi öböl

Felelős szerkesztő:
BAÁN BEÁTA

Szerkesztőbizottság:
DR. ÁCS ANNA, ELEK MIKLÓS, NÉMETH ÁKOSNÉ,
DR. RÁCZ JÁNOS, Z. KARKOVÁNY JUDIT

Kiadja
a Balatonfüredi Városi Könyvtár és
Helytörténeti Gyűjtemény,
a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület

Felelős kiadók:
SÁRKÖZINÉ SÁROVITS HAJNALKA
igazgató

SZENFERNÉ VARGA ANIKÓ
elnök

Szöveggondozás:
TÓTH-BENCZE TAMÁS

Nyomdai előkészítés:
IGLÓI JÁNOS

Ára: 300 Ft

A folyóiratot az egyesületi tagok
tagilletményként kapják.

A pecsétnyomat rekonstrukciója
PÁLFFY KÁROLY
grafikusművész munkája.

A borítón látható festmények
magántulajdonban vannak.

FÜREDI HISTÓRIA
helytörténeti folyóirat
megjelenik évenként négyszer.

Szerkesztőség:
8230 Balatonfüred, Arany János u. 12.
Tel.: 87/340-744
E-mail cím: historia@upcmail.hu

Nyomás:
I+G Nyomda
Balatonfüred

ISSN 1587-9399

TARTALOM

Tóth-Bencze Tamás: ZÁKONYI FERENC, A BALATON MŰVELŐDÉSTÖRTÉNÉSZE ...	2
Zákonyi Botond: EMLÉKEZÉS ÉDESAPÁNKRA	6
Németh Ákosné: FÜREDI SZÍNÉSZNŐK EMLÉKEZETE.....	14
Z. Karkovány Judit: PROTIWINSKY FERENC, BALATONFÜRED FESTŐJA – KÉP- LELTÁR	16
Horváth Balázs: TALÁLKOZÁS PROTIWINSKY FERENCCEL	22
Sárköziné Sárovits Hajnalka: BÁNYAI ERZSÉBET FESTŐMŰVÉSZ, BALATONFÜRED DÍSZ- POLGÁRA (1909 – 2002)	24
ÚJ SZERZEMÉNYEK	28
100 ÉVES A FÜREDI VASÚT	29
ÚJ KÖNYVEK.....	31

Köszönjük a szerzőknek, alkotóknak, hogy le-
mondtak tiszteletdíjukról, szerzői jogdíjukról.

E számunk szerzői:

Horváth Balázs, titkársági asszisztens, Európai
Bizottság, Brüsszel

Németh Ákosné, ny. könyvtáros, Balatonfüred

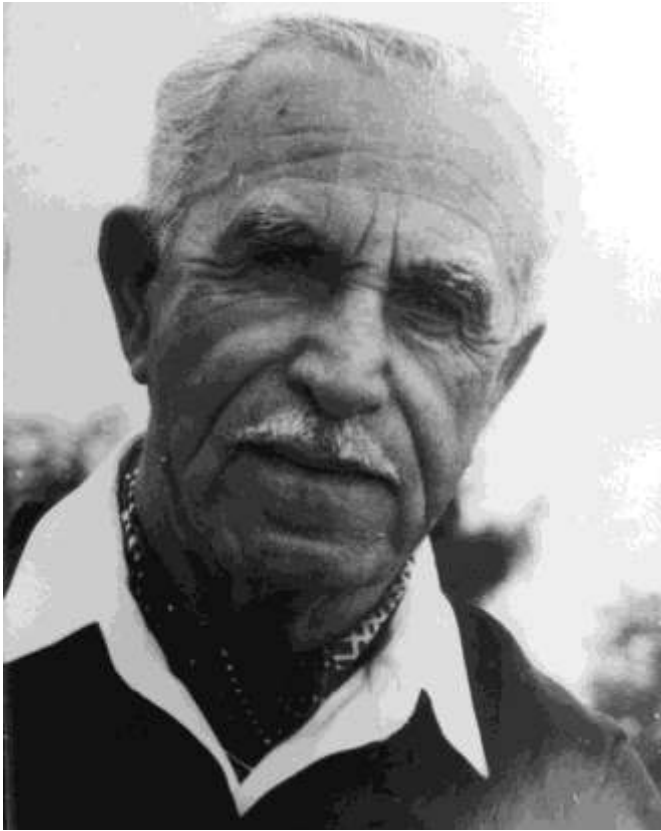
Sárköziné Sárovits Hajnalka, könyvtáros,
Balatonfüred

Tóth-Bencze Tamás, könyvtáros, Balatonfüred

Z. Karkovány Judit, középiskolai tanár,
Budapest

Zákonyi Botond, újságíró, Budapest

TÓTH-BENCZE TAMÁS

ZÁKONYI FERENC, A BALATON MŰVELŐDÉSTÖRTÉNÉSZE

Egy évszázada, 1909. augusztus 28-án született a Baranya megyei Romonyán. A család ekkor még a Gruber nevet viselte, csak később, 1934-ben változtatták Zákonyira. 1911-ben Siófokra költöztek, édesapja itt kapott kántortanítói állást. Itt nevelkedett, ismerte meg a Balaton vidékének életét, vált idővel a táj múltjának és művelődéstörténetének szenvedélyes kutatójává. Az elemi iskolát helyben, a középiskolát Pécsen végezte el – a nagyszüleinél lakott, – majd az érettségi után visszatért Siófokra. A községházán helyezkedett el jegyzőgyakornokként.

Még pécsi iskolai évei alatt ismerkedett meg a cserkészzel és egy életre elkötelezte magát. 1928-ban Molnár István római katolikus káplánnal megalapította a 466. számú „Magyar Tenger” cserkészcsapatot. Molnár a parancsnok, Zákonyi pedig az első tiszt lett. A siófoki cserkészmúzeum létrehozásával helytörténeti és néprajzi gyűjteményt alapított. A mintegy 40 fős ifjúsági szervezetet felhasználta a népi kultúra megismertetésére, népszerűsítésére, így többek között a néptánc ápolására is. Az 1933-as gödöllői cserkésztalálkozón a 60 fős siófoki táncsoporttal vett részt Zákonyi Ferenc. 1935-ben, a lengyelországi Spala-ban rendezett

találkozón a siófoki táncosok képviselték a Magyar Cserkészsövetséget. Még ugyanebben az évben a svédországi öregcserkész világ-találkozón, majd 1937-ben, a Hollandiában tartott világ-találkozón népszerűsítették a magyar táncművelődést.

1936-ban megnősült, három gyermeküket becsületben, szeretetben és tisztességben nevelték fel. Még házasságkötése évében jogból, 1937-ben államtudományokból doktorált a pécsi egyetemen. Odaadó munkájával segítette Siófok társadalmi és kulturális életét.

1937-ben Balatonszabadiban lett segédjegyző, ezt követően 1939-ben Mezőkomáromban, majd 1943-ban Berhidán főjegyzőnek nevezték ki. A negyvenes évek elejétől rendszeresen hívták meg előadónak a KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete) és az érdi népfőiskola rendezvényeire. Az utóbbin ismerkedett meg Molnár István művésztanárral. Ismeretségük újabb lendületet adott a magyar néptánc-mozgalomnak. Molnár Zákonyi Ferenc táncáról filmet is készített, illetve felhasználta a Magyar táncművelődés című könyvében. Később a siófoki Népfőiskolán – ezt Zákonyival Balatoni Népfőiskola néven, mint néprajzi irányú szabadiskolát szervezte meg, amely 1946 és 49 között működött – is rendszeresen felhasználta előadásain a filmet. A Népfőiskola az ország szabadművelődési központjává fejlődött rövid három év alatt. A parasztság széles rétegeinek általános műveltséget adó, identitástudatát, nemzeti önérzetét erősen befolyásoló, legjobban működő népművelési központok egyike volt.

1945-ben a siófokiak hazahívták és megkérték, hogy álljon az újjászervezésre váró helyi közigazgatás élére. A Nemzeti Bizottság, majd az új községi elöljáróság élén nagy energiával látott hozzá a károk helyreállításához, az építőmunka megindításához. Teljes odaadással, párját ritkító munkabírással, érett közéleti tapasztalatával segítette az újjáépítést. Zákonyi javaslatára 1950-ben egyesítették Siófokot Balatonújhellyel és Siófokot Somogy megyéhez csatolták.

Siófok életében nagy eseménynek számítottak a nemzetközileg is jelentős sportesemények. Zákonyi Ferenc a Balatoni úszóverseny, a Balatonfüredtől Siófokig terjedő távúszás, és nem utolsósorban a Tihany – Balatonfüred közötti úgynevezett Wesselényi emlékverseny szervezésében is fontos szere-

pet vállalt. 1945 augusztusában Siófokon rendezték meg az Országos Sport Kongresszust, valamint az első helyi sportnapokat, megelőzve az ország más településeit, illetve üdülőhelyeit. A siófoki sportéletet is, mint minden mást az idegenforgalom szolgálatába állította.

Táncra készen

A Balatoni Intéző Bizottság is újjászerveződött 1945-ben. Molnár Erik népjóléti miniszter új kormánybiztost nevezett ki az élére Mihályfi Ernő miniszteri tanácsos személyében, Zákonyi Ferencet pedig a BIB főtitkárának választották meg. Elfoglaltsága miatt azonban nem fogadta el a megbízást, maga helyett Lukács Károlyt ajánlotta, kérte fel erre a tisztségre.

1946-ban Zákonyi Ferenc adta ki az első idegenforgalmi prospektust, – cseh, német, lengyel és magyar nyelven – s 1947-ben ő hozta létre Siófokon az ország első idegenforgalmi hivatalát.

Lukács Károly, a kiváló Balaton-kutató vetette fel egy halászati múzeum megalapításának a tervét. Zákonyi mellett azok sorakoztak fel, akik nem kompromittáltak magukat a háborús időkben, megbízhatóak voltak és készségesen munkálkodtak a község kultúrájának fejlesztésén. Belőlük alakult meg 1946-ban az Irodalmi és Művészeti Bizottság, aminek legjelentősebb vállalkozása a Siófoki Füzetek című kiadványsorozat megjelentetése volt.

Zákonyi Ferenc komoly segítséget nyújtott a zeneiskola illetve a zenei élet fellendítésében Dalló Gyulánának és Helényi Gyula karnagy, karmesternek. Bárdos Lajos 1947-es siófoki jegyzeteiben olvashatjuk: „*Jó volt látni a műsorok tisztaságát! Jó volt hallani a zenei munka sok dicséretes megnyilatkozását! Köszönet a sok lelkes, önzetlen munkáért!*” Érdemes megemlíteni, hogy ekkoriban Rajeczky Benjámint, Kerényi György, Forrai Miklós, Bárdos Lajos valamint a világhírű karmester Otto Klemperer is gyakori vendég volt Siófokon.

1951-ben politikai okokból eltávolították beosztásából, kényszerűségből Balatonfüredre költözött. Itt a járási vb-titkár posztját kínálták fel neki, amit nem fogadott el, később a megyei idegenforgalmi szervezet létrehozásával bízták meg. Nyugdíjaztatásáig – 1970. január 31-ig – vezetője volt az általa megszervezett balatonfüredi székhelyű Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatalnak, ami az országban az első volt.

Lehetőségeihez mérten továbbra is támogatta a somogyi művelődési kezdeményezéseket: ő szorgalmazta és avatta fel 1956. augusztus 5-én Bartók Béla balatonberényi emléktábláját, szakmai tanácsaival segítette a SIOTOUR Rt. égisze alatt működő Szántódi Tudományos Bizottság munkáját. Csaknem félszáz útikalauzt írt vagy szerkesztett. Várak, műemlékek helyreállítását, emléktáblák és szobrok elhelyezését kezdeményezte, szervezte és irányította Veszprém megye, a Bakony és a Balaton településeinek többségében. Elmondható: amit a Balaton-mellék múltjáról tudunk, leginkább tőle származik; vagy ő kutatta ki, vagy mások kutatását támogatta. Zákonyinak köszönhető a tihanyi tájvédelmi körzet létrejötte, a sümegi, a cseszneki és sok más vár- és templomrom helyreállítása. A nagyvázsonyi lovasjátékok megszületése éppúgy, mint a Balatonfüredi panteon emléktábla-együttese és ennek külföldi küldöttei: Thorpe-Satchville (Anglia) – John Paget; Draguignan (Franciaország) – Kisfaludy Sándor; Kassa, Kufstein, Linz, Párizs – Batsányi János; Krakkó – Balassi Bálint; Podolin – Krúdy Gyula; Korinthos – Türr István emléktáblája; Rimaszombaton Blaha Lujza szobra. „*Múlhatatlan érdemű az idegenforgalmi munkássága*” – írta róla Keresztury Dezső. Ugyancsak ő írta róla a siófoki emléktáblán olvasható sorokat: „*A szolgálat volt mindene; / és a legvonzóbb alkalom. / miben teljes élete: a Balaton.*”

Nevéhez fűződik a balatonfüredi Anna-bálok emlékének felelevenítése és újbóli megrendezése is 1954-től kezdődően.

Zákonyi Ferenc az 1950-es években már ismert és elismert egyénisége volt a megye közéletének és már ekkor komoly hírnevet szerzett mint idegenforgalmi szakíró, helytörténeti kutató és előadó. Előadásain nemcsak mondandójának tartalma, hanem annak pontos és szabatos megfogalmazása, egészen rendkívüli, szuggesztív előadásmódja miatt is magával ragadta a hallgatóságot. Azokban az években a Balaton mellett, amely minden bizonynyal az igazi szerelme volt, a közép-dunántúli váromok sorsa, közülük is főként a sümegi és a nagyvázsonyi várak állagmegóvási és rekonstrukciós munkái, valamint a Balaton-felvidéki turistautak kijelölése és feltérképezése foglalkoztatta. Akik ismerték őt, tudják róla, hogy a fontos és helyes célkitűzés megvalósításától nem nagyon lehetett őt eltántorítani, saját ideje és ereje pedig még súlyos betegsége éveiben sem korlátozhatta terve megvalósítását. Nem véletlen tehát, hogy amikor csak alkalma, lehetősége nyílt rá, tüzes hévvel ezekről a rendkívüli feladatokról beszélt, s a munka megkönnyítésére egy háttérlevelet kért a megye akkori vezetőitől. Ez meglehetősen szokatlan, de a feladatokhoz mérten teljesen ésszerű ötlet volt. Sajnos – a kor szemléletére jellemzően – ez a kérés is azok közé tartozott, amelynek teljesítéséről másoknak, a feletteseknek kellett volna intézkedni, így azután soha nem teljesült.

Ez a körülmény azonban sem akkor, sem később nem gátolta őt a vállalt feladat teljesítésében. Ilyen pedig számára igazán bőségesen akadt az évtizedek során. Szípkésző elméje az ötletek sorozatait szülte, nyughatatlan természete pedig szüntelenül új utakra ösztökélte a körülötte élőket és vele együtt munkálódókat, de mindenekelőtt saját magát. A néhány tízezer fürdőző tavából milliók egészségadó paradicsoma, kiránduló- és üdülőhelye, a nyári szabadság, a pihenés és felüdülés legfontosabb hazai centruma lett. Ebben Zákonyi Ferenc szerepét Keresztury Dezső 1988-ban így fogalmazta meg: *„Ha nem volna szerény ember, büszkén gondolhatna rá, hogy ennek a már-már túlárado bőségnek előkészítői, alapvető szervezői között ő a legerdemesebbek közé tartozik.”*

Felmérhető-e milyen sok terv és feladat, alkotói siker és kudarc kísérte azt az időszakot, amíg a Balaton-part és annak háttországa eljutott a mai telítettségi állapothoz?

Mindig találkozhattunk/találkozhatunk Zákonyi Ferenc nevével: kezdeményezőként vagy aktív közreműködőként, legyen szó a keszthelyi Feste-

tics-kastély rekonstrukciójától és hasznosításától, a balatonakarattyai Rákóczi-fa megmentésének ügyéről, a múzeumoktól az irodalmi emlékhelyekig, a színvonalas hangversenyektől a füredi Annabálok szervezéséig, a sümegi Maulbertsch-freskóktól a tihanyi képzőművészeti kiállításokig, a turistautaktól a korszerű autókempingekig. A Magyar Camping és Karaván Club elnökeként az 1966-ban Balatonfüreden megrendezett, a Nemzetközi Camping és Karavánkocsi Szövetség 27. kongresszusának szervezésében és lebonyolításában oroszánrészt vállalt.

Írásaiban megtalálhatjuk azoknak az ötleteknek a magját is, amelyeket a táj szerelmei, ügyes és élelmes vállalkozók napjainkban igyekeznek a tóparton és környékén megvalósítani. Nemcsak kiváló szerzője, hanem hivatott kutatója, jó tollú és fáradhatatlan agitátora is volt a Balaton-part ügyének.

25 éves korában jelentkezett először írással és a Balatoni Kurír akkor mindjárt, 1934-ben 11 írását közölte. A siófoki kilátótoronyról készült tudósítástól az 1988-ban megjelentetett, 900 nyomtatott oldal terjedelmű balatonfüredi monográfiáig nemcsak 54 év telt el, hanem egy állandó alkotói lázban égő élet is. Évenként átlagosan tizenöt munkája jutott el az olvasóhoz, önálló kiadványként vagy periodikákban. A hetvenes-nyolcvanas években több mint száz alkalommal szerepelt a magyar rádióban. A „Szombat délelőtt” című sorozatban vagy egy-egy aktuális műsorban elhangzott előadásai megalapozott ismeretanyagukkal és őszinte szenvedéllyel történő megelevenítéssel nagy szolgálatot tettek a Balaton ügyének. Kétségtelen, hogy a figyelmét döntően a Balaton és annak varázslatos környéke kötötte le. Az is bizonyos, hogy legszívesebben és legavatottabban 19. századi témákhoz nyúlt. Ahhoz a korhoz, amelyben a "Magyar Tenger" és különösen szeretett városa, Balatonfüred a magyar szellemi életben fontos, mondhatni központi szerepet töltött be. A figyelme és a gondolatai soha nem ragadtak meg egy témánál. Gyorsan és jól felkészülve reagált az időszerű feladatra, eseményre vagy évfordulóra. A források fölkeresése és az adatok ellenőrzése számára a végzett munka elemi követelményének számított. Állandóan és módszeresen bővítette az adattárát, folyamatosan levelezett, információkat adott és kért forrásmunkákat. Jegyzetelt, könyvtárak, levéltárak és más adattárak rendszeres látogatója volt. Semmit nem bízott a memóriájára, pedig e tekintetben is ritka kivételes adottságokkal rendelkezett.

Kiállítás megnyitása a Kerek templom altemplomában

Nyugdíjasként a kutatás és a publikálás töltötte ki életének döntő részét. „Újra felfedezte” Somogyországot, fiatalkori életének színterét, amelytől soha nem szakadt el, most azonban bölcs és érett kutatóként tért oda vissza.

Legjelentősebb alkotása az 1988-ban megjelent Balatonfüred című monográfia. Egész életének alkotói munkáját jelenítette meg abban. Nyugdíjas éveinek nagyobb részét e feladatnak szentelte; heteket, hónapokat töltött könyvtárakban és levéltárakban. Keresztury Dezső a Balatonfüred című kötet előszavában leírja, néhány alkalommal maga is kísérőtársául szegődött a Bakony hegy- és erdővilágának bejárásában, régi nyomok felderítésében. A monográfia nélkülözhetetlen alpmű a város történetének megismeréséhez. Tanulmányai szerepelnek a Kanyar József által szerkesztett Siófok monográfiában is.

Zákonyi Ferenc a munka, az alkotás megszállottja, a Balaton és a körülötte elterülő szépséges Pannon-táj elfogult szerelmeseként élt. A történelem joga és feladata eldönteni, kedvező korban élt-e, s az elmúlt évtizedek segítettek vagy gátolták a törhetetlen és nyughatatlan alkotókedvének érvényesülését és kiteljesedését. Ma már tudjuk, Balatonfüred, Siófok s hazánknek ez a vidéke büszke lehet arra, hogy ilyen egyéniség szolgálta és segítette fejlődését.

1985-ben a Balatonvin – Csopak Borrend tagjává avatták. 1986-ban Balatonfüred, majd 1991-ben Siófok városa választotta díszpolgárául. 1989-ben Balatonfüred városa Pro Urbe díjjal tüntette ki.

Zákonyi Ferenc utóélete

1991. május 29-én, Balatonfüreden hunyt el, 81 esztendőskorában. A balatonarácsi régi temetőben nyugszik, felesége, Winger Gizella (1913 – 2000) mellett. Balatonfüreden, Mezőkomáromban utca, a Füredi panteonban az 1992-ben, Siófokon az 1994-ben felavatott emléktábla őrzi nevét.

Hagyatékának, könyvtárának egy részét családja a balatonfüredi városi könyvtárnak adományozta, amely az 1993-ban megnyílt Városi Helytörténeti Gyűjteményben került elhelyezésre, ott őrzik, gondozzák. Nagy része kutatható is. 1994-ben posztumusz Balaton-díjat kapott. 1995-ben a városi könyvtár, Karika Erzsébet szerkesztésében, Zákonyi-bibliográfiát adott ki. Halálának tizedik évfordulóján Matyikó Sebestyén József szerkesztésében, a Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadásában emlékkötet jelent meg róla. 2004-ben posztumusz „Balaton díszpolgára” címmel tüntették ki. 2009 nyarán, születésének 100. évfordulója alkalmából Füreden a Balatoni Szövetség, a Nők a Balatonért Egyesület, a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület, a Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény és Balatonfüred Város Önkormányzata szervezésében emlékülést rendeznek tiszteletére, valamint újabb emlékkötet jelenik meg róla Praznovszky Mihály szerkesztésében.

A cikk eredeti változata a Honismeret 2007/3. számában jelent meg.

ZÁKONYI BOTOND

EMLEKEZÉS ÉDESAPÁNKRA

Édesapám születésének századik évfordulóján Balatonfüred önkormányzata, a füredi Városi Helytörténeti Gyűjtemény és Siófok város önkormányzata megemlékezést tartanak. Az ünnepség kapcsán jött a megtisztelő felkérés, hogy családunk részéről is legyen írásos megemlékezés.

Hárman maradtunk, nővérem, húgom és jómagam. Szép családunk van, sikeres gyermekeink, gyönyörű unokáink, de az emlékekkel, apánk emlékével magunk vagyunk.

Milyen furcsa: az elmúlt években több száz cikket, forgatókönyveket, novellákat, könyvet írtam, de most a számítógép előtt megdermed a kezem a klaviatúrán. Csak nem az történik velem most, mint sok-sok évvel ezelőtt, amikor a levéltárban ültem édesapám mellett forrásmunkákat böngészve, adatokat ellenőrizve, apró fecnikre jegyzetelve - mert apám mindent háromszor-négyszer ellenőrzött! Nem volt szokása tévedni.

Botikám, – hallom a hangját – nem vagy elég alapos! Nézd meg a tudományos gyűjteményben is. („*A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei*” című könyvről volt szó, Dr. Lóczy Lajos nagyszerű munkájáról).

Nincs mit tagadni, utáltam az aprólékos gyűjtőmunkát, akkoriban éppen költőnek készültem, a lányok mindennél jobban vonzottak, a levéltárban inkább a csendet szerettem, meg az olvasás örömét, de a tudás hétköznapi munkájához kevésbé fűlött a fogam.

Hallom a hangját, a dorgálót, és hallom azt a szépen zengőt, ahogy előadásain magával ragadja hallgatóit.

Ma már bizonyos vagyok abban, hogy az utolsó romantikus volt, aki hatalmas tárgyi tudás birtokában, remek szónoki készséggel megáldva élvezte a nyelv képteremtő erejét. Mesélt azoknak, akik nem ismerték Kisfaludy Sándort, Szegedy Rózát, Blaha Lujzát, Kinizsi Pált, Gyulaffy Lászlót, Magyar Bálintot, Pisky Istvánt, Festetics Györgyöt, Noszlopy Gáspárt és még számos derék magyart, akiknek megadatott költőnek, hadvezérnek, várkapitánynak, szabadságharcosnak, színésznőnek, szerelmet ébresztő szépasszonynak, de mindenekelőtt hazafinak lenni! Remekül bánt a szóval, tudta, hogy a Balaton vidékét, annak történelmét kevésbé

ismerők, ha másra nem, de szerelemre, hősi csatákra, ősi regékre fogékonyak lesznek. Kisfaludy Sándor „*Himfy Szerelmei*” című kötetének versei újra éledtek az előadóteremben. Sokszor láttam könnyes szemmel tapsolókat. Tihany bátor várvédőjének, Pisky Istvánnak történetén kihúzták magukat a szanatórium beutaltjai és sokan voltak olyanok is, akik Noszlopy Gáspár emléktáblájához vittek néhány szál virágot az előadás után.

Képes volt megidézni egy kort, egy tovatűntet, olyat, amelyet megszépít, regényessé tesz az emlékezés.

Gyerekként ez volt az első útravalónk: a haza és annak szeretete. Még alig tudtam olvasni, de már ott volt az ágyam mellett az *Egri csillagok*, *A kópányi aga testamentuma*, a *Mondák könyve* és számos történelmi témájú regény.

Lilla húgom lakik abban a lakásban, ahol a szüleink éltek. Utolsó éveikben a legtöbbször ő ápolta, gyámolította őket. Soha nem tudom neki megköszönni mindazt, amit édesapáért, édesanyáért tett. A régi lakás megváltozott, komfortosabb, újszerűbb lett, de a hangulata a régi. Ülök a megújított régi fotelben. A falon és a komódon szüleink, Lilla gyermekeinek és unokáinak fényképe, a könyvespolcon a sok értékes könyv mellett, ahogyan kell, balatoni kiadványok sorakoznak.

– Jó itt nálad! Mi korban közel állunk egymáshoz, számos közös emlékünks van. Neked melyik volt a meghatározó?

– Tizenkét éves vagyok, édesanyánk Pécsre kerül kórházba, én meg egyedül maradok otthon édesapával...

– Édesanyám betegségére jól emlékszem, de arra, hogy egyedül maradtál volna otthon apuval, arra nem. Tündi meg én, hol voltunk? Édesapa szerintem életében nem készített magának önállóan ebédet, reggelit vagy vacsorát. Ez a te dolgod volt?

– Tünde Pesten tanult, te meg szokás szerint vándorúton voltál valamelyik nagyszülőnél. Az étel elkészítése csak egy fiúgyereknek gond, egy lánynak, aki ráadásul olyan mami mellett nőtt fel, mint a miénk, nem jelentett problémát. De nem is ez a fontos, hanem az, hogy esténként édesapa elvitt az előadásaira a SZOT üdülőkhöz.

Ezek az együttlétek csodálatosak voltak. Soha nem mesélt két egyforma történetet. Minden előadásán újabb és újabb dolgokat tudtam meg. A történelmi időutazások nem lettek volna ennyire szépek, ha édesapa nem beszél olyan gyönyörűen magyarul. Hallgatva a mai előadók, műsorvezetők, közéleti emberek ö-zését, nyökögését mindig eszembe jut édesapám intelme: „*Tanuld meg kislányom, magyar ember csak magyarul beszél és nem használ idegen szavakat!*”

Az emlékek nem tűrik a sorrendet, próbálom megidézni a siófoki éveinket, a régi főjegyzői lakást, anyai nagyapám házát és üzletét az államosítás és a kizsuppolás kegyetlen perceit, az állásvesztés keserűségét, de nincs emlékem róla, pedig 1950-ben már hatéves voltam. Nem az eltelt hatvanöt év teszi, hanem szüleink óvó ölelése, mely elfedte az ötvenes évek törvénytelenégeit.

Nem emlékszem, ellentétben a nővéremmel, aki ma is napra képes megidézni azokat az éveket.

Ülünk egymással szemben, Tündéből árad a szó.

– Hol kezdjem?

– Mindegy. Mi jut eszedbe most?

– Mezőkomáromban vagyunk, lovagolunk, édesapa felsegít a lóra és érzem, hogy amíg itt van velem, semmi rossz nem történhet. Ez az érzés végigkísérte az életemet. Már asszony voltam, gyerekeim voltak, éltem a saját életemet, de bizonyosságot mindig tőle kaptam.

– Kicsit kapkodni fogok – dől hátra a fotelban, én meg megdöbbenek, hogy mennyire apánk lánya. Megfényesedik a hangja, ahogy lelkesedik, ahogy átjárja az indulat. Ugyanaz a konok elszántság sugárzik belőle, ha jó ügyről mesél, mint édesapánk-ból, amikor kilincselte az illetékes minisztériumban a nagyvázsonyi vár helyreállításáért, a balatoni idegenforgalom megszervezéséért, az Anna-bál megújításáért vagy a Magyar Camping és Karaván Klub létrehozásáért.

Az egyik legszebb emlékem, – könnyesedik meg a szeme – amikor András fiammal voltam várandós, nem a férjem volt az, aki hajnalok hajnalán lekísért a csúszós, jeges úton a munkahelyemre, hanem a Papi. Az érzés ugyanaz, mint az első lovaglóléckénél, édesapám itt van, belém karol, nem történhet baj.

– Menjünk vissza az időben, 1950-et írunk.

– Néhány óra leforgása alatt hagytuk el a lakást. Nekem, neked, kishúgunknak fel sem tűnt. Csak annyi történt, hogy egy nagy lakásból beköltöztünk az apai nagyszülők kisebb, közeli lakásába. Szüleink nem engedték közel hozzánk a vészterhes időket. Ennél sokkal izgalmasabb a háború alatti menekülésünk, amikor a Winger nagyapától kaptunk vak lóval indultunk neki Zalaegerszegnek Veszprém közbeiktatásával. Veszprémben Hoss kanonok úr fogadott be bennünket, édesanyám hozta magával batyuban a két nagy pehelypaplanunkat. Emlékszel rá? Én még a színüket is tudom.

A Zákonyi házaspár

– Próbálok, de nézd el nekem, alig kéthetes voltam.

– Bocsánat, kezdek öregedni.

– Mesélj tovább!

– Édesapa kivitt a vár végébe, ahol most Gizella és Szent István szobra áll. Néztük ahogy bombázzák az alsóvárost, láttam az égő házakat. Egy szikrányit sem féltem, csak fogtam a Papi kezét. De mesélek mást: Édesapának Berhidán volt dolga, azt hiszem a polgári védelem megszervezésében járt ott, és valakire várt egy kapualjban. Hirtelen úgy érezte, hogy mennie kell onnan és átszaladt az utca túlsó oldalára egy másik kapualjba. Alig ért oda, mikor az előbbi kapualjba becsapott egy bomba. Máskor meg egy sortűz becsapódása előtt hagyta el percekkel a helyszínt. Nem félt, mintha tudta volna, hogy lesz még dolga ezen a világon.

Már főjegyző volt Siófokon, többször voltam nála a sarokszobás, táglakos irodájában és emlékszem, hogy földrengés volt a községben. Nagyon megijedtem, de a Papi magához ölelt, és azt mondta, ne félj, nem eshet bajod. Ma is emlékszem erre az ölelésre, meg az első nyilvános szereplésemre egy színpadon, ahol verset mondtam valamilyen ünnepség kapcsán egy gyönyörű püspökbogádi ruhában. A Papi állt a pulpitus mellett, a szeme ragyogott a büszkeségtől. Egyike volt azon ritka pillanatoknak, amikor úgy éreztem, most maradéktalanul megfeleltem neki. Az tény, hogy Édesapa elsőre fiút szeretett volna, de soha nem érezte velem, hogy csalódott lenne. Én éreztem úgy, hogy többet vár tőlem, mint amit én neki tudtam nyújtani. (Holott pontosan azért nem mehettünk akkor középiskolába, mert X-esként – osztályidegenként – küldtek tovább innen a füredi általános iskolából. Veszprémbe kerültem nagy protekcióval egy olyan kereskedelmi iskolába, amit szívből utáltam. Csak a harmadik évben tudtam átjelentkezni a gimnáziumba.)

– Mindannyian így éreztük! Én meg különösen. Magasra tette a mércét, de ez nem csoda; kisjövendelmű pedagógus család negyedik gyermeke volt (ötven voltak testvérek), szerényen éltek.

– Nagypánk hét évig volt „muszka” fogságban, „Anyóka” egyedül nevelte az öt fiút. Édesapának a doktorra avatásán kölcsön ruhát kellett felvennie. Azok az évek megacélozták, megerősítették hitében. Munkája lett a szenvedélye, passziója, menedéke.

– Emlékszel, amikor hazajött a hivatalból, hogy verte az írógépet? Nem volt szabad rádiózni, mert a hangosabb szó vagy zene zavarta munka közben.

Én mindig elmentem a barátaimhoz Elvis Presleyt hallgatni, mert otthon nem lehetett. Ezt nagyon utáltam!

– Ehhez képest pont olyan vagy, mint édesapánk. Utálod a hangos beszédet, a hangos zenét, a ricsajt.

– Ma már írásból élő emberként megértem. Amikor kimegyek hozzá a temetőbe, nem győzők bocsánatot kérni.

– Mesélj arról, amikor az Anna-bál szépe lettél, Édesapa miatt kérdezem.

– Magamtól soha nem indultam volna el, de apánk annyira akarta, hogy induljak! Nem lehetett neki nemet mondani! 1958-ban voltam az elsők egy Amerikából kapott világoskék gyönyörű ruhában. A keresztmama küldte Los Angelesből. Harmadik lettem, aminek a Papi nagyon örült. Rézszeréről evvel az Anna-báli szereplést le is tudtam, de édesapa csak hajtogatta: a következőn is el kell indulnod!

– Nem szívesen beszélsz erről, pedig a következő évben az Anna-bál szépe lettél!

– A pletykák miatt. Azt híresztelték az irigyeink, hogy édesapánk megvásárolta a szavazatokat. Nincs erről mit mondanom, aki ismerte apám jellemét, az tudta, hogy a feltételezés is sértő és igaztalan!

– Beszéljünk másról! Éveken át volt édesapánk szombatonként műsora a Kossuth rádióban. Emlékszel?

– Hogyne emlékeznék! Amálka néni volt a műsor szerkesztője. A vezetéknevére már nem emlékszem, de a felvételekre igen. Szerkesztő riporternak ilyen könnyű dolga még nem volt, csak bekapcsolta a mikrofont, és már indulhatott is a felvétel. A hetvenes-nyolcvanas években több mint száz alkalommal szerepelt a rádióban. Ez volt a „Szombat délelőtt” című műsor.

– Pár hete kórházban voltam, ahol kiderült, hogy hívnak, és egy velem egyidős úr megkérdezte, hogy rokona vagyok-e annak a Zákonyi Ferencnek, akinek rádióadásait a szülei negyven évvel ezelőtt szombatonként a konyhában hallgatták. Ilyenkor én is nehezen tudok megszólalni.

– Volt a Papinak egy álma, nagyon szerette volna még egyszer felvenni a díszmagyarját, de erre soha nem került sor. Őrzök néhány fényképet, látom, hogy milyen elegáns és délceg benne. Soha nem magyarkodott, már ez a szó is milyen sértő és ostoba! Ízig-vérig elkötelezett, őszinte magyar volt, erre tanított bennünket. 1956-ban, amikor oly so-

kan elmentek, mi maradtunk. Apánknak eszébe sem jutott, hogy elhagyja azt a földet, ahol született. Pedig mennyi méltánytalanság érte!

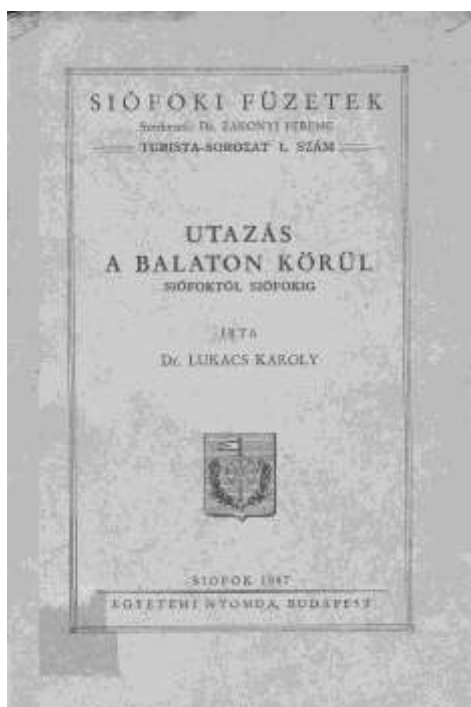
– A háború után 1946-ban Siófokon megalakult édesapánk vezetésével az Irodalmi és Művészeti Bizottság. Akkori legjelentősebb vállalkozásuk a „Siófoki Füzetek” megjelentetése volt. Mutatok neked egy füzetet, amit édesapa elrejtett még 1947-ben. Lukács Károly írta, apánk volt a szerkesztője!

– Resteltem, de nem tudtam erről. Lukács Kárcsi bácsi számos nagyszerű munkáját ismerem, erről nem tudtam. Apu sem beszélt róla nekem. Hogy került hozzád?

– A halála után került elő, a nagy könyvszekrény aljában volt...

– Íróembernek, aki akkor szerkesztőként a nagyszerű Lukács Károly munkáit rendezte füzetbe, milyen méltatlanság, hogy munkáját betiltatja, majd bezúgatja a hatalom. Dr. Lukács Károly író, tudós, nyelvész, historikus, folklorista, filozófus, biológus, stilisza, és múzeumalapító, a Balaton egyik legnagyobb rajongója volt! Kérlek, add ide nekem, muszáj közzé tenni azt a néhány sort, amiért a füzetet bezúgatták!

SIÓFOKI FÜZETEK
Szerkeszti: Dr. Zákonyi Ferenc
Turista sorozat 1.szám
UTAZÁS A BALATON KÖRÜL
Siófoktól Siófokig
Írta
Dr. Lukács Károly
Siófok 1947.

„Mialatt pedig a német zsoldban elfogott balatoni fiúkat Ny-ról K-nek, az orosz fogolytáborok felé hurcolták: kórházaink, szanatóriumaink és gyógyszeráraink felszereléseit K-ről Ny-nak, a német ígértföldjére szállították. Saját kárán, legféltebb ingóságára vesztén túl későn okulva kellett megérteni a balatoni magyarnak, hogy az ukrán hadsereg, mely a németektől kifosztott hazáján s azon túl, Moldván, Erdélyen, az Alföldön és Dunántúlon át üldözte a vert német-magyar seregeket, miért szedte össze saját kórházai és laktanyái számára a balatoni szanatóriumok, penziók s elhagyott vagy kiürített villák és lakóházak fekhelyeit és egyéb ingóságait.”

– Mennyire magyar sors Lukács Károlyé is! Pedig haladó szellemiségű baloldali személyiség volt, aki 1919-ben mint középiskolai tanár a győri munkás- és katonatanács tagja lett. Kinevezték a főreáliskola igazgatójává és ezért a Tanácsköztársaság megdöntése után büntetésből a ceglédi állami főgimnáziumhoz helyezték.

– Visszatérve édesapánkhöz, nem csitul bennem az indulat. 1950. július 15-én a Napló című lapban jelent meg a következő írás: „Keressük meg az ellenséget a hibák mögött” címmel. Muszáj szó szerint idéznem ezt az ostoba, primitív írást. „Siófok község igen lemaradt a szállítási szerződések kötésénél. Amikor a lemaradás oka felől megkérdezték Zákonyi Ferenc községi vezetőjegyzőt, azt válaszolta, hogy túlzott követeléseket állítottak fel a községgel szemben. Azt mondta, nem hogy annyi felesleges gabona lesz a községben amennyit le kellene kötni szállítási szerződéssel, hanem egyáltalán nem is terem annyi. Az illetékesek azonban nem nyugodtak meg ebben a válaszban, hanem utánanézték a dolognak. Kiderült, hogy Zákonyi Ferenc tudatosan szabotálta Pártunknak a dolgozó parasztságunk érdekében végzett hatalmas munkáját. Kiderült, hogy a hibák mögött az ellenség rejtezik. Intő példa Zákonyi Ferenc esete a pártszervezetek felé, hogy a hibák mögött mindig keresni kell és meg lehet találni az ellenséget”

A cikk július közepén íródott, augusztusban leartattak és a tények apánkat igazolták...

A nép ellenségének titulálni azt az embert, aki elsőként szervezi meg a munkás- és paraszt családok gyermekeinek első balatoni nyaraltatását, aki a Balatoni Népfőiskolában néprajzi irányú szabadiskolát szervezett, amely 1946-49 között működött. Megnyerte oktatónak a kor legkiválóbb táncpedagógusát, Molnár Istvánt, akit elmélyültsége, alapossága, megszállottsága miatt a magyar tánc-

művészet Bartókjaként emlegetnek! Édesapánk 1946-ban már földet osztott Mezőkomáromban!

1947-ben létrehozta Siófokon az ország első idegenforgalmi hivatalát. Hány meg hány tanácskozás folyt a régi községházán, amelynek eredményeként megindult a szociális üdülők létrehozása, újjáépült a siófoki fürdőtelep. A Pesti Tőzsde c. lap 1947 augusztus 8-i számában ezt olvashatjuk: „A Balaton gyöngye: Siófok a dolgozók paradicsoma lett”...

Nagyvázsonyban

S lám milyen a sors, apánk kirúgása után az egyik volt tanácselnök a régi, 1912-ben székely stílusban épült szép községházát lebontatta avval az indoklással, hogy életveszélyes, ami nem volt igaz. Ellenben a lebontott anyag jelentős részéből felépítette a saját lakóházát. Ezt még az akkori vezetők sem nyelheték le, az illető tanácselnök börtönbe került. Siófok meg elvesztette egyik hangulatos épületét...

– Pesten őrzök egy fényképet, édesanyám ad át egy díjat a Siófokon megrendezett országos vívó-

verseny győztesének, Erdélyi Jenőnek 1946. szeptember 7-én.

– Látod, ez is apánkhöz és a nagyszerű Pártos Arthurhoz kötődik. Már 1945 szeptemberében megrendezték az első úszóversenyt a téli kikötő medencéjében, amely az első és a legnagyobb balatoni sportesemény volt a háború után. Olyan résztvevőkkel, mint a gyorsúszó Littomeritzky Mária, a Novák nővérek, a mellúszó Székely Éva...

Dr. Bárány István volt akkor a Magyar Úszó Szövetség vezetője, aki elhozta világhírű vízipóló-sainkat is bemutató mérkőzésre. Az a fénykép, amit említettél a volt Kaszinó kerthelyiségében készült, ott adta át édesanyánk a díjat.

– Közben találtam egy másik érdekes dokumentumot. Édesapá szerette volna felújítani a siófoki lóversenyeket, (az elsőt még 1912-ben tartották, a fő futamát 10000 aranykoronával jutalmazták) melyek rendkívül népszerűek voltak. Sajnos az új versenypálya és a versenyek nem jöhettek létre. Az illetékes minisztérium reagálása a következő volt: „Az úri világot nem hozzuk vissza Siófokra”.

– Apánk két gyengéjéről hadd meséljek én. A hivatalában fegyelmet és nagy odafigyelést követelt, titkárnőjét, ha jól emlékszem Franciskának hívták, akit mi is nagyon kedveltünk. Papi nagyon szerette az édességet. Egy alkalommal éppen külföldi delegátusokkal tárgyalt, amikor Franciska bekopogott hozzá, hogy Zákonyi kartárs nagyon fontos feljegyzés érkezett, kérem, szíveskedjék elolvasni és megmondani, hogy mi legyen vele. Édesapánk, ha mérges volt, nagyon szigorúan tudott nézni. Rá is szólt Franciskára, hogy ilyesmivel ne zavarják. De Franciska nem tágított, így apánk elnézést kérve a külföldi vendégeitől, kézbe vette a feljegyzést, amin a következő állt: Megérkezett a Kedves cukrászdába a friss Rákóczi túrós, hány darabot vegyek?

– Más: nagyon szerette a cowboy-filmeket. „A hét mesterlövész”-t számtalanszor látta, de többnyire így volt a nálunk látható hasonló témájú filmekkel. A legidősebb bátyjától, Józseftől, aki Amerikában élt, kért egy igazi sheriff csillagot, egy sarkantyút a csizmájára, meg egy olyan bőrbetétes nadrágot, amit a lovas pásztorok hordtak.

– Érdekes, én ezekre nem emlékszem, de talán a seriff jelvényt láttam valahol.

– Ott volt a vitrinben a többi kedves tárgya között. Mondjuk el azt is, hogy imádta és gyűjtötte az ólomkatonákat! Meg a bélyegeket!

– Még mindig a seriff csillagon meg az ólomkatonákon gondolkodom. Apu a világ legbékésebb embere volt. Távoll állt tőle az erőszak, szerencséjére nem volt katona sem, mégis hogy vonzották ezek a katonás relikviák.

– Sokan jártak hozzánk, rangos művészek, írók, festők, szobrászok, újságírók, muzeológusok. Te kire emlékszel?

– Elsősorban Keresztury Dezsőre, családjunk barátjára, édesanyám nagy hódolójára, aztán Ruffy Péterre, Ferenczy Bénire, Borsi Darázs Józsefre, Darnay-Dornay Bélára.

– Itt őrzöm a szobámban azt az első, balkézrel készült rajzát Béni bácsinak, aki a régi lakásunk konyhaasztalán rajzolt agyvérzése utáni lábadozásakor. Tünetmentes, gyönyörű felesége volt, aki odaadóan ápolta.

– Keresztury Dezső egyik Balatonról szóló könyvét így dedikálta apánknak: „*A Balaton nagy emberének Z.F.-nek kedves öcsémnek a Balaton kicsi szolgálója Keresztury Dezső*”

Dezső bácsival többször járták a Bakony hegyeit, festették a turistajelzéseket. Egyik visszaemlékezésében azt írja: Zákonyi Ferenc társa voltam „egy kis festékhordozó legényke”.

– Ruffy Péter is írt róla egy szép anyagot, „*Várkapitány a XX. században*” címmel. Remek írás, emléket állít édesapánk vármegmentő munkásságának.

A balatoni végvárak rendbehozatala (Nagyvázsony, Szigliget, Sümeg stb.) elsősorban idegenforgalmi és kulturális misszióknak számított, de nem járok messze az igazságtól, ha azt mondom, hogy édesapánknak gyerekkori álma valósult meg a munkálatokkal. A várfeltárások sora beleillett az ő világába, legendás várvédelmek, diadalmas csaták a török fölött, hősiiesen harcoló várkapitányok, mind egy-egy lehetőség a történelmi múlt feltárására, okulás a kései nemzedék számára. Ennek jegyében születhetett meg fejében a gondolat, ami végül testet öltött a nagyvázsonyi lovas játékokban. Örülök, hogy édesapánk hagyományt teremtett és az esemény manapság a Balaton-felvidéki nyár egyik legrangosabbika. Talán lesz egyszer a nagyvázsonyi önkormányzati testületben egy kellően olvasott ember, aki faluja legendáriumban megtalálja a Zákonyi nevet. Megérdemelné, hogy utcát nevezzenek el róla abban a községben, amely neki

köszönheti, hogy ma a varturizmus és lovaglás szerelmeseinek egyik zarándokhelye...

– Apánk szeretett lovagolni és azokban az években a hivatal igen szerény költségvetéssel működött. Kérte a megye vezetőit, hogy a Balaton-felvidék bejárása során (turista utak kijelölése, turistaházak megszervezése, várbejárások stb.) bocsássanak a rendelkezésére egy háttérlovat. Nem gépkocsit, csak egy lovat. Válaszra sem méltatták...

Ruffy Péterrel, (újságíró és közíró) Antalffy Gyulával, (újságíró és művelődéstörténeti író) és Baróti Gézával (újságíró a népszerű Szabó család című rádiósorozat egyik szerzője) a Magyar Nemzet három kiváló munkatársával baráti kapcsolatot ápolt. A hajdani Magyar Nemzet olvasói még talán emlékeznek a „Fekete Malibu utasai” című remeklésekre, melyeknek ők voltak a szerzői. Apánk is beült a „Fekete Malibuba” több emlékezetes írás örökíti meg az együtt töltött napokat.

– Antalffy Gyulához mély barátság fűzte, aki édesapánk munkásságát 1989-ben így méltatta: „*Meggyőződése, hogy a Balaton idegenforgalmát nem lehet csupán fürdőzésre építeni, messzemenően kívánatos hasznosítani a környező táj nyújtotta turisztikai lehetőségeket, s nem utolsósorban a Balaton-vidék vonzerejének növelésének érdekében kell megőrizni a várromokat, a középkori templommaradványokat, a kastélyokat és a népi műemlékeket.*”

Baróti Géza 1976-ban méltatta munkásságát a Magyar Nemzetben, „*A bűvár – Lokálpatrióták*” című írásában.

– Gyakran találkozott Illyés Gyulával, Passuth Lászlóval, Németh Lászlóval, Borsos Miklóssal.

– Illyés Puszták népe című munkája nagy hatással volt a Papira. Sikerült elnyernie Illyés barátságát. Emlékszem az egyik találkozásukra. Elvitt Tihanyba abba a kis nyaralóba, amelynek teraszáról Füred és a szántódi rév felé is nagyszerű volt a kilátás. Illyés Gyula hívta fel a figyelmét Bodosi Györgyre, a Pécselyen élő költőre, akivel később Édesapa baráti viszonyba került.

– Visszatérve még a nagyvázsonyi lovasjátékokra, addig nem volt még ilyen Magyarországon! A Papi szervezte meg az elsőt!

– Emlékszel még az első nagy kempingtalálkozóra? Én csak arra emlékszem, hogy milyen lázas készülődés volt, aztán egyszer csak megjelentek a

holland, angol, dán, német lakókocsik és hosszú sorokban araszoltak a füredi kemping felé.

– Édesapa ötlete volt, sokan ellenezték. Ne feledjük, a hatvanas éveket írjuk a „vasfüggöny mögött”. Elmondhatatlanul sok munka volt mögötte, óriási sikerrel zárult, amit utána évről-évre megrendeztek, Édesapát pedig megválasztották a Nemzetközi Camping és Karaván Klub elnökének.

– Istenem, mennyi ostoba támadás érte ezért is. Küzdött, hogy az idelátogató külföldiek hozzájuthassanak újságjaikhoz. A hatalom meg a frászt kapott: mi az, hogy angol, német holland napilapok kerüljenek a füredi kempingbe!

– Beszéljünk másról! Édesapát soha nem tegeztük, Édesanyát meg igen! Miért?

– Eszünkbe sem jutott! Nem jött a szánkra, annak ellenére, hogy mindent meg lehetett vele beszélni. A szereteten túl munkált bennünk a tisztelet, amit a lényével vívott ki magának.

– Maradva még a tiszteletnél, azt hiszem kevés olyan család lehetett, mint a mienk, ha nőtisztelet-ről volt szó.

– Én ezt nagyon élveztem, felnőtt nőként nem is álltam szóba olyan férfival, akitől nem kaptam meg a nőnek kijáró tiszteletet. Mindenkiben Apunak azt

a mérhetetlen finomságát, udvariasságát, gyengédségét kerestem.

– Én ettől gyerekfejjel annyira nem voltam elragadtatva. Ne lehessen rákiabálni a tesómra, csak azért mert az lány! Hogy át kell adni a helyet! Hogy nekem kell vágni az aprófát, vagy behozni a szenet! De később megtérült a nőtisztelet, számos gáláns kalandot annak köszönhetek, hogy megtanultam tisztelni a női nemet...

– Látom, akarsz mondani valamit.

– Eszembe jutott egy régi emlék. Édesapa nagyon szeretett volna egy bricsesz nadrágot. Ezt többször szóba hozta. Egyszer csak hazajött valamilyen túráról félcipőben, vastag zokniban az áhított bricsesz nadrágban, és azt mondta: Tudjátok, most mit szeretnék? Egy zöld színű kalapot! Én meg megszólaltam, hogy tökre zöldet!

Soha nem felejttem el édesapa döbbséget, hogy ilyen neveltlenséget mertem mondani. Nem mondta, hogy ejnye kislányom, nem emelte fel a hangját, csak nézett döbbséget. Én meg olyan büszke voltam, hogy ezt a butaságot ki mertem mondani.

– Ritka pillanat lehetett!

– Közben eszembe jutott a jég-veszte utáni első hajó köszöntése.

Az első hajó fogadásánál 1969-ben

– Édesapánk ötlete volt, hogy köszöntsék szép szóval, zenével, egy palack füredi borral a Siófokról érkező első hajót, annak kapitányát és legénységét. Ez többnyire március 15. tájára esett. A siófoki hajósok többsége tagja volt édesapa hajdani cserkészcsapatának. Talán ez is munkált az ötletben, köszönteni, megölelni a régieket. Ma már hagyomány köszönteni az első hajót Füreden.

– Édesapánk, amikor már nagybeteg volt, azt kérte tőlünk, ha meghal, temessük mellé a cserkészingét is. Ez az ing évtizedeken át ott volt valamelyik szekrény aljában. Boldog örömmel mesélt nekem a cserkészéveiről, azt hiszem ifjúságának legszebb éveit kötődtek hozzá. Csak emlékeztetőül írom le, hogy 1929-ben alakult meg a 466. számú Magyar Tenger cserkészcsapat, melynek alapítói Újváry István tanonciskolai igazgató, Molnár István káplán és édesapám voltak. 1948-as bezűntetésükig számtalan alkalommal öregbítették Siófok városának jó hírét. Tánccsoportjuk, amely egyedülálló volt a magyar cserkészen belül hivatalosan is képviselhette a Magyar Cserkészsövetséget több külföldi fellépésen: 1935-ben Lengyelországban, 1937-ben Hollandiában, de ott voltak a nevezetes gödöllői jamboree-n is.

– Lépünk tovább! Volt apámnak egy megmosolyogtató szenvedélye, a foci. Azért mondom, hogy megmosolyogtató, mert képes volt a tévé előtt végig kiabálva szurkolni egy meccset. Ő, aki nem túrta a hangos beszédet, a fociban feloldódott. Emlékszem rá, hogy együtt ünnepeltetek, ha a magyar csapat gölt rúgott.

– Jut eszembe, sohasem hallottam aput káromkodni!

– Idegen volt tőle, a legcsúnyább szó, amit hallottam tőle, a rosseb volt.

– Nekem most beugrik egy másik kép: Édesapa a Tervhivatalban dolgozott Budapesten. Amikor a hét végén hazajött, mindig hozott egy narancsot, fügét vagy gesztenyét, amit elosztott háromfelé. Füreden akkoriban nem árultak gesztenyét, nagy dolog volt nekünk a sült gesztenye vagy a gerezdekre osztott narancs.

– Olyan jó most visszaemlékezni a régi ebédekre, amelyek szertartásosak voltak. Apu utálta, ha forró volt a leves, ritkán fordult elő, hogy édesanyánk forrón tálalta volna neki. De ha igen, milyen utálatos képet tudott vágni! Anyu mindig neki

szedett először, de egyszer csoda történt. Siófokról jöttem haza a nagyszülőktől nyaralásból, és hoztam haza egy csomó pénzt, amit csomaghordással kerestem. Nagypapám vett nekem egy kiskocsit, abba raktam az állomáson a bőröndöket és húztam le az üdülőkhöz. Tetszett a nyaralóknak a kopaszra nyírt klott-gatyás kisgyerek, és nem sajnálták a fuvarért a forintokat. Odaadtam a pénzt édesanyának, aki az asztalnál akkor nekem szedett először levest!

– Ebéd után édesapa mindig kezet csókolt anyunak. Gyöngyömmek hívta. Nagy szerelem volt az övék.

– Élete utolsó évében már nagyon beteg volt, te Lillával és Édesanyával végig ott voltál mellette.

– Tudtam, hogy el fogom veszíteni Édesapát, akit imádtam és mégis olyan békesség volt bennem. Van egy elszámolatlan adósságom, amit muszáj elmondanom neked. Irtóatosan elfáradtunk a halála előtti napokban. Felváltva ápoltuk Édesanyával és a húgoddal. Nagyon kimerültem, ráadásul én voltam akkor éjjel az „ügyeletes”. A másik szobában feküdtem, ahonnan mindig ráláttam édesapa ágyára. Egyszer csak megfordult, és nagyon halkán mondott valamit. Tudtam, hogy fel kellene kelnem, de nem volt erőm. Visszaaludtam, de egy idő múlva a lelkiismeretem felébresztett, hogy tessék oda menni!

Bementem és azt mondta: de jó, de jó, hogy itt vagy kislányom, olyan szomjas vagyok. A mai napig nem bocsátom meg magamnak, hogy akkor nem keltem fel rögtön hozzá.

– Az utolsó napon reggel azt mondta a nővér, aki segített nekünk napközben ellátni őt, hogy ma édesapátok befejezi az életét. Hívtuk Tivadar atyát, aki reggeltől délután fél ötig, míg édesapánk meg nem halt, ott imádkozott velünk.

– Én másnap kora reggel érkeztem haza, te vártál az állomáson és azt mondtad, menjünk el a halottas házba, búcsúzz el Édesapától. Ott álltam megrendülten a halott apámnál, azt mondtad, nézd milyen szép, mosolyog álmában. Nem láttam azt a mosolyt, rémült voltam, hogy ami megtörtént az visszafordíthatatlan. Tizennyolc éve, hogy nincs velünk, de az akkor nem látott mosolya ma már tudom, hogy velünk van. Kellett, hogy mosolyogjon, mert teljes életet élt, olyat, amilyen csak keveseknek jutott.

Szolgalhatott. A családját, a Balatont, a hazáját.

NÉMETH ÁKOSNÉ

FÜREDI SZÍNÉSZNŐK EMLÉKEZETE

Mindnyájan tudjuk, hogy 178 évvel ezelőtt 1831. július 3-án a mai Anna Grand Hotel díszterme, az egykori Kursalon helyén felavatták a közadakozásból épült kőszínházat, a Füredi Magyar Játékszínt, amely a Dunántúl első – a kolozsvári és a miskolci színház után – az ország harmadik kőszínháza volt. Színpadán közel 30 nyáron át játszottak neves társulatok. Oszlopai és épületdíszei ma is láthatók.

Nem szólok most a színház létrejöttének eseményeiről, az ország és a fürdőhely történetében betöltött szerepéről. Mindezt megtudhatjuk Hudi József „*A balatonfüredi színházak és színészet története (1831–1861)*” című, a közelmúltban megjelent kiváló könyvéből.

Az is ismeretes, hogy a színház megnyitásának évfordulóján évente megrendezett Kőszínházi Napok keretében, – amelyet most Művészeti Fesztiválnak hívnak – nemcsak a színház létrejöttében nagy szerepet vállaló Kisfaludy Sándor költő szobránál tartanak megemlékezést és koszorúzást, hanem 1980 óta itt az arácsi temetőben is.

Azt azonban talán kevés füredi és idelátogató vendég tudja, hogy 30 évvel ezelőtt hogyan teremtődött ez az emlékhely, kik voltak azok a lelkes, önzetlen, hagyománytisztelő lokálpatrióták, akik

felkutatták és megmentették a végső enyészettől az itt nyugvó színésznők sírköveit.

Közülük elsősorban Zákonyi Ferenc helytörténész, Szekér Ernő mérnök és a ma is hasonló önzetlenséggel tevékenykedő Bubla János füredi kőfaragó nevét kell kiemelni.

A munkát irányító Szekér Ernő tudósításából ismerjük az emlékhely kialakításának hiteles történetét. Az 1970-es évek végén Zákonyi Ferenc hívta fel figyelmét egy eldől, olvashatatlan szövegű sírkőre. Szekér Ernő 1979 nyarán Bubla János és Hajas István segítségével felállította, átfestette és megkoszorúzta Szöllősi Nina sírkövét. Tovább kutatva a rendbe hozott sírkő közelében Bari Gábor hamarosan megtalálta Szilágyi Nina besüppedt, földdel borított sírkövét. Zákonyi Ferenc arra is felhívta a figyelmet, hogy egy harmadik színésznő, Balla Béláné Gildai Ernesztina is itt nyugszik. Császár Attila akkori református lelkész segítségével sikerült is fellelni a temetőszéli bozótban az ő 18 darabra tört sírkövét. A református egyház Szöllősi Nina sírja mellett helyet biztosított, ahol felállították a másik két színésznő rendbe hozott sírkövét is.

1980 nyarán az így létrejött emlékhelynél már hivatalos megemlékezést és koszorúzást tarthattak. Ekkor Czenner Mihály a neves színháztörténész mondott beszédet.

A színésznők síremlékei

Zákonyi Ferenc 1988-ban megjelent monográfiájában közölte az emlékhely létrehozásában közreműködők nevét: Az előbb említetteken kívül Czé Lajos, Dobos Gyula, Fejes Sándor, Izsa László, Molnár Pál, Nagy Ferenc, Polgár Károly, Szabó Géza, Szalai Gábor, Sente Zoltán, Siófokról Simon Gábor, Veszprémből Eckert Emil vett részt a munkában. Köszönet nekik.

Mit tudunk ma a három színésznőről, akiknek emlékhelyénél most tiszteletünket tesszük?

150 évvel ezelőtt, 1859-ben a 17 éves Szilágyi Nina lelt végső földi nyugalmat itt, majd 1861-ben a közelében temették el a 18 éves Szöllösi Ninát, végül 1873-ban a 26 éves Balla Béláné Gildai Ernesztinát. Mindhárman gyógyulni jöttek Füredre, ahol a színháztörténeti források szerint játszottak a kőszínház színpadán, vagy az 1860-ban megnyílt nyári színházban.

Az 1842-ben született Szilágyi Nina Karacs Teréz híres miskolci nőnevelő intézetében tanult, majd Kaposvárott és Veszprémben is fellépett. 1858-59-ben Latabár Endre miskolci társulatában játszott, amely ezekben az években Füreden is szerepelt. Négy hónapi súlyos betegség után halt meg 1859. augusztus 1-jén. A Győri Közlöny és a Hölgyfutár is írt arról, hogy Szilágyi Nina sírja Szöllösi Nináé közelében volt.

Legtöbbet Szöllösi Nináról tudunk, ismerjük arcvonását, megjelent verseit, sírkövének állításáról az 1861 nyarán megindult Balaton-Füredi Napló részletesen beszámolt. Tanulmányok is jelentek meg róla, legutóbb Katona Csaba tollából egy füredi kiadványban.

1843. május 29-én Kecskeméten született. Gyermekszínészként apja, Szöllösy Mihály társulatával járta az országot. Anyja, Tamási Judit is színésznő volt. Nina az 1850-es években a győri, pápai, veszprémi közönség kedvence, Balatonfüreden többször is játszott Latabár Endre társulatában. Tehetséges énekesnő volt, alkata a népszínművekben érvényesült igazán. Íróként is számon tartották, nyomtatásban megjelent versei, elbeszélései a kor hangulatát tükrözték. 1860 nyarán tüdőbeteg, gyógyulást remélve jött özvegy édesanyjával Füredre, ősszel már nem tudott elutazni, s 1861. február 20-án elhunyt. Tisztelői gyűjtést indítottak síremlékére, amelyet 1861. augusztus 5-én ünnepség keretében avattak fel. A vörös márvány sírkövön olvasható verset Pap Gábor, a korábban Arácson szolgáló színházszerető, művészetpártoló református lelkész, a későbbi püspök írta. A nyári színekörben, az Arénában emlékestet tartottak, ame-

lyen a kor neves színésznője, Felekiné Munkácsi Flóra szavalta a Szöllösi Nináról írt verset.

A Balaton-Füredi Napló közölte a gyászbeszédet, a verset, s az eseményről szóló beszámolóját így fejezte be: „*Veszteségünk, melyet az ég az ifjúságában elhunyt s mindenki által szeretett ifju leány halála által reánk mért, kétségtelenül nagy; mintha a virágos kertből a legszebb rózsátót csavarta volna ki a dúló vihar. Amde a veszteséget a vigasz szavai enyhítik, melyek azt sugallják, hogy a nemes példákön [...] lelkesülni fogunk és az elhunyt nyomdokait követve, annak emléke is megmarad szívetekben.*”

A lelkes szavak ellenére az idő múlásával a két színésznő emléke természetesen elhalványult. Blaha Lujza 1904-ben megjelent naplójából tudjuk, hogy ezekben az években Szöllösi Nina és Szilágyi Nina sírja már gondozatlan, látszólag elhagyatott volt. Elhatározta, hogy a sírokat ő fogja ápolni, hiszen Szöllösi Ninát személyesen is ismerte. Blaha emlékezett rá, hogy gyermekszínészként irigyelte a nála néhány évvel idősebb, de még mindig babáival játszó színésznőt.

Az 1847-ben született Balla Béláné Gildai Ernesztináról csak annyit tudunk a lexikonból, hogy elsőrendű drámai és társasági színésznő volt, éveken át a kassai közönség kedvence. Balláné a Vasárnapi Ujság szerint, mint „*a vidéki színészet tehetséges tagja*” hunyt el hosszas betegség után Füreden. Az 1873. július 16-án megpihent színésznő sírjára férje, Balla Béla színész (1843–1896) készítettet verses feliratú márvány síremléket.

Harminc évvel ezelőtt tehát néhány lelkes lokalpatrióta nem kevés munkával helyreállította a megdőlt, földbesüppedt, vagy a temetőszéli bozótban hanyódó, összetört sírköveket, kialakította ezt az emlékhelyet, ahol a színházszerető helyiek és az idelátogatók leróhatják kegyeletüket az egykor Füreden játszó fiatal színésznők előtt.

Az emlékhely kialakításában részt vevők többsége sajnos már nincs közöttünk. Mikor évente megemlékezést tartunk itt, gondoljunk rájuk is, hiszen jó példát mutattak a ma élőknek.

Még mindig számos olyan elhagyatott sír és sírkő található ugyanis temetőinkben, amelyeket a hagyományaira büszke városnak az itt élők széleskörű összefogásával kötelessége lenne megmenteni és megőrizni, mint múltunk értékes tárgyi emlékeit.

Elhangzott 2009. július 3-án a Lóczy utcai református temetőben.

Sikdísztmény terv, 1902

Z. KARKOVÁNY JUDIT

PROTIWINSKY FERENC, BALATONFÜRED FESTŐJE – KÉPLELTÁR

125 éve, 1884. július 30-án született. A mostoha sorsú és mostoha emlékezetű művész képeit 2004 nyarán a Jókai Múzeumban láthatta a közönség. A képek akkor elég nehezen voltak fellelhetőek. A 125. évfordulóra összegyűlt az anyag egy teljesebb, „igazi” bemutatáshoz, most megfelelő kiállító helyiség nem akadt erre a célra. Hogy mégse múljon el megemlékezés nélkül az ünnep, készítsünk valami leltár-félét mindazokról az alkotásokról, amelyeknek címét-témáját, megszületésük idejét ismerjük, s azokról – mert ilyen is egyre több van! – amelyekre rátaláltunk az elmúlt évek során.

Az első évtized (1900 – 1909)

Protiwinsky Ferenc tizenhat évesen, 1900-ban iratkozott be a budapesti Iparművészeti Iskola díszítő-festő szakosztályába, és 1904-ben kapott végbizonyítványt. A volt növendékei pályáját egy-két évig még figyelemmel kísérő intézet 1906-os *Értesítője* szerint „Münchenben tanul”. Föltehetően Hollósy Simon Európa-szerte jó hírnévnek örvendő magániskoláját látogatta, a Bajor Királyi Festőakadémiára csak 1909-ben iratkozott be, miután 1907-ben letöltötte egy éves katonai szolgálati idejét.

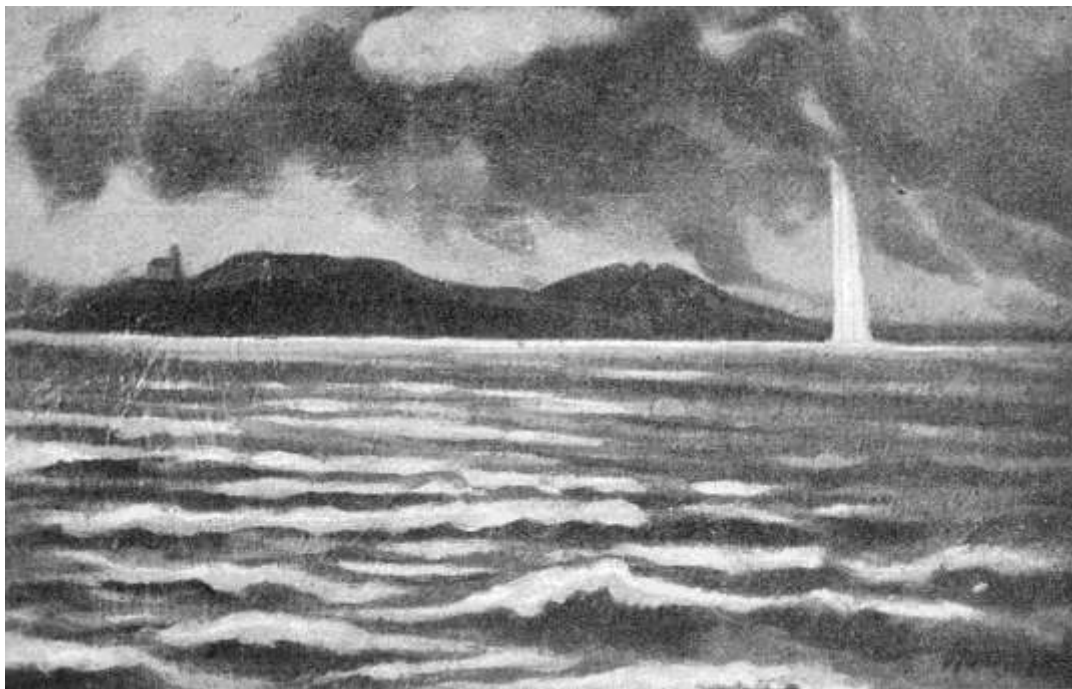
Az Iparművészeti Iskolában készült munkáiból egy magyaros-szecessziós síkdísztmény-tervét ismerjük. Ezt 1902-ben az Iparművészeti Múzeumban kiállították, fotóját az iskola három kiadványában is megjelentette. Az ún. „ékítményes rajz” színeiről sajnos nem maradtak följegyzések.

Mészöly Gyula járásbíró kérésére 1906-ban festette Protiwinsky azokat a képeket, amelyek alapján *A Balaton-kultusz és a kisemberek* c. könyv négy illusztrációja készült. A könyvben a festmények fekete-fehér fotója látható, de már a megjele-

nés előtti évben forgalomba kerültek színezett képeslapokon is, a Helytörténeti Gyűjtemény is birtokol belőlük néhányat. Vajon miért nem készültek rögtön fényképek? Miért kellett festményekről csinálni a fotókat? A választ valószínűleg a képek témája adja meg. A 20. század elején nem jelenthetett technikai gondot *A Baross gőzöst és a gőzhajó-állomást* – háttérben a hidegfürdővel – egy képen megmutatni. *A tihanyi apátság és a remetebarnagok* azonban a valóságban meglehetősen távol esnek egymástól, utóbbiakat méghozzá az erdő fái is eltakarják – egyszerre tehát semmiképpen sem láthatóak. Itt szükség volt a festő szerkesztői munkájára: a valóság két elemét egymáshoz kellett közeleltetnie. A *Vitorlás szán* kemény télidőben a befagyott tavat, a *Víztölcsér a Balatonon* pedig egy különleges meteorológiai tünemény ritka – talán évtizedenként sem ismétlődő – pillanatát ábrázolja. Ilyet Protiwinsky sem látott: Mészöly Gyula elmondása alapján festette meg a jelenséget.

A képet Mészöly Gyula haláláig dolgozószobája falán őrizte; 1948-ban az író-újságíró, Váth (Horváth) János még ott látta, és pontos leírását adta. „Az alig pár arasznyi festményen: háttérben Tihany, éles, sötét kontúrban, felette vészes felhők sötétlenek kék és zöld változatban. A Balaton előtérben háborog, tajtékszik, de a sziget árnyképe alatt fényes ezüstzölden, csikban vonalásodik, és a Csúcshegytől nyugatra az ezüstcsikból a komor felhőkbe ágaskodik, látszólag még a templomtoronyok magasságát is meghaladva az ezüst tölcser, mint egy óriási jégtű. A kép nyugtalan, de a felhők, víz mozgalmasságában is feltűnő jelenség, hangsúlyozottan kiemelkedő a tünemény páratlansága.”¹

A Vízölcsérről 1947-ben készült fénykép

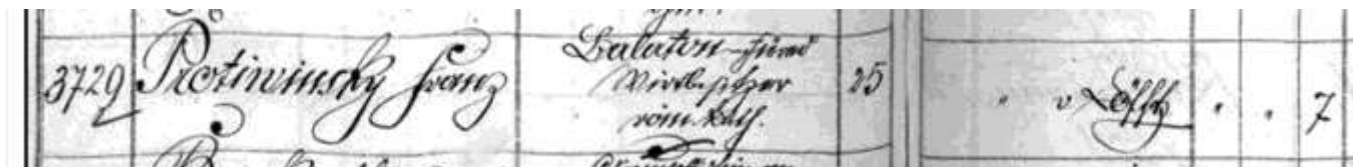
Ez a két festmény átbillen a fotografikus illusztrációból az illusztratív elemet megtartó, de azt expresszív látvánnyá fokozó művészet felé. A *Vitorlás szán* – amelynek színes fotója a Füredi História 16. számának borítóján látható – két éve váratlanul előkerült Veszprémben, s reméljük, a *Vízölcsér* is fölbukkan egyszer.

Két évtized Münchenben (1909 – 1916; 1922 – 1934): A másolatok

A müncheni tanulóéveknek a képzőművész pályára készülő magyar fiatalok körében sok évtizedes hagyományai voltak. A barátságos Isar-parti város Európa művészeti életének egyik jelentős szellemi központja volt. Az ott letelepedő művészek munkafeltételeit több tucat bérelhető műteremlakás, megélhetésüket tehetős polgárság, száznál több műkereskedés biztosította. A város kulturális, gazdasági és társadalmi életének középpontját az 1854-ben megnyílt híres Glaspalast, a Kristálypalota jelentette. 1889-től évente megrendezett kiállításain a kortárs képzőművészek – szigorú zsűri által válogatott – műveivel mintegy fél éven át ismerkedhetett a szakma és a (vásárló)közönség.

1808 és 1945 között 306 magyar nevét találjuk az akadémia anyakönyvében; azt sajnos nem tartották számon, melyikük mennyi ideig folytatta ott művészeti tanulmányait.

Protiwinsky Ferenc 1909. október 7-én iratkozott be az akadémia a Ludwig von Löfftz vezette festő-szakosztályba (Malschule von Löfftz)². Bár a híres professzor 1899 óta nem igazgatta már az akadémiát, működése és szellemi hatása még mindig meghatározó volt. A modern művészeti irányzatokat nem sokra becsülte, a „szakmát” viszont ő oktatta legjobban Európában. Protiwinsky mindent megtanult tőle: rajz- és festőtechnikát, kompozíciós módszereket, a kései görög festészet különleges módszerét: az enkausztiát, freskókészítést – mindent. Von Löfftz professzor magyar tanítványának tehetségével és szorgalmával egyaránt elégedett lehetett: másodéves korában már két képét is kiállíthatta a Glaspalastban. (A Kunstverein és a Baldaus Gemälde Salon kiállításain is szerepelt 1911 után.) 1913-ban festett diploma-munkáját, Lenbach *Pásztorfiú* (*Der Hirtenknabe*) című képének másolatát az akadémia tanári kara kitüntetéssel jutalmazta.

Protiwinsky Ferenc neve az akadémia anyakönyvében

A Protiwinsky Ferenc példaképének és mesterének tekinthető bajor festő, Franz von Lenbach (1836 – 1904) maga is a müncheni akadémiáról indult. 1867-ben az arisztokrata-műgyűjtő Schack gróf megbízásából kezdett Olasz- és Spanyolországban másolatokat készíteni, leggyakrabban Rubens, Veronese, Tizian festményeiről. A másolatkészítés a 19. században az ő kiemelkedő értékű kópiáinak is köszönhetően önálló művészeti ággá lépett elő. (Az évezredek másoló-művészetet a 20. században azután kiszorította a modern idők technikája, a kópiát fölváltotta a reprodukció. Csak hogy nem egyenlő értékűek: a műtárgy egyedi alkotás, esztétikai értékéhez hozzátartozik az *aura*, amely éppen egyszeri mivoltából eredően körülveszi. A kopista – maga is művész lévén – többet vagy kevesebbet mindenképp megőriz ebből az aurából, míg a reprodukció – amellyel akár tapétni is lehet – akkor is tucatáru, ha a legtökéletesebb technikával állították elő.) Az 1859–60-ban festett *Pásztorfiú* c. kép, a paraszti élet ábrázolása új állomást jelentett Lenbach életművében. Arcképfestőként is jelentős műveket alkotott, kora kiemelkedő politikai szereplőiről és szellemi nagyságairól festett reprezentatív portrékat: XIII. Leó pápáról, Bismarck kancellárjáról, Liszt Ferencről, Richard Wagnerről, Böcklinről. Pályafutása során minden elismerést megkapott, kortársai „festőfejedelm”-ként emlegették Lenbachot.

A Glaspalast kiállításainak az Interneten megtalálható listájából tudjuk, hogy a Protiwinsky készíttette kópiák közül összesen kilencet mutattak be az évek során:

- 1911: Rembrandt Harmensz van Rijn: Levétel a keresztről
- 1912: Balthasar Denner: Idős hölgy
- 1917: Joseph Vivien³: Max Emanuel bajor választófejedelm arcképe
- 1922: Peter Paul Rubens: Krisztus a kereszten és Rembrandt Harmensz van Rijn: Levétel a keresztről
- 1923: Thomas Lawrence: Lord Mulgreve
- 1924: Anton van Dick: Bűnbánó Magdolna
- 1925: Johannes Van der Meer: Csendélet
- 1931: Rembrandt Harmensz van Rijn: Idős férfi

2004 szeptemberében a zürichi Koller Galériában árverésre került két Joseph Vivien után készült másolat: Lajos burgundiai herceg és Károly alençonai herceg arcképe. Feltehetően ezek is a bajor választófejedelm arcképmásolatával egy időben készítette Protiwinsky Ferenc. 2008. november 13-án Garmisch-Partenkirchenben egy aukción

Carl Spitzberg⁴ egyik festményének 1913-ban készült másolata került kalapács alá. Az arasznyi (19x15 cm) festmény kikiáltási ára 80 Euróról indult.

1911-ben Protiwinsky nemcsak Rembrandt-másolatot, saját festményt is kiállított, egy férfiarcképet. (*Herrbildnis*, 1639-es katalógus-szám) A portréről semmi többet nem tudunk, megjelenése viszont bizonyítja, hogy a fiatal festő egy saját művel is sikeresen bemutatkozott.

A Kristálypalota kiállítási plakátja 1890-ből

A jubileumi kiállítására készülő festőt 1944-ben bagolyvári műtermében fölkereste a füredi újságíró, Márkus Dezső. A látogatásról készült cikkében megemlíti *Az amszterdami polgármester* arcképét, írásából azonban nem derül ki, tudta-e hogy egy Rembrandt mű kópiáját látta. 1947-ben a hagyatéki leltárban „nevesítve”, de témamegjelölés nélkül egy Rembrandt és két Van Dick másolat szerepel; a 10-es leltári szám alatt beírt „Krisztus a keresztfán” és a 12. leltári számú „festmény” feltételezhetően szintén kópia: előbbit ugyanis 100, az utóbbit 400 forintba értékelik, miközben az eredeti Protiwinsky tájképek értékét 20 és 60 forint között állapítják meg. (A leltározásnál jelen lévő „szakértő” munkája nem érte meg az 50 forintos szakértői díjat sem.)

2009-ig, e cikk megjelenéséig tizenhét másolatról sikerült tehát tudomást szereznünk. A Münchenből Balatonfüredre kerültek további sorsa ismeretlen, egyedül a művész pályáját meghatározó *Pásztorfiú* van 2007 óta a Helytörténeti Gyűjtemény tulajdonában.

Háborús intermezzo (1916 – 1921)

Meg kell szakítanunk itt a pályaképet egy rövid életrajzi kitérővel. Protiwinsky Ferenc 1916-ban hazajött Münchenből, és bevonult a cs. és kir. 48. gyalogezredbe. Nem katonáskodott a világháború végéig: szívbetegségére hivatkozva leszerelték. Mégsem valószínű, hogy 1917-ben jelen lett volna a Kristálypalotában; a Joseph Vivien portré kiállítását müncheni barátai vagy – ugyancsak 1916-ban elvált – felesége szervezhatték meg. Néhány hónap múlva öccse, Sándor elesett a fronton, a művész maradt édesanyjuk egyetlen gondviselője. Nyomórúgó körülmények között tengődtek: Protiwinsky Fülöpné Győrffy vendéglősek Arácsi úti házában húzta meg magát, alig néhány lépésre hajdani otthonuktól, a Beszálló vendéglőtől. Egy 1920-as újságcikk szerint a festő „szabadon felvett vázlatait (...) fütetlen, rosszul világított, nedves kis zugban dolgozta át művészeti élmény-nyé”⁵.

A Nemzeti Szalon 1919–20-as Téli tárlatán egy olajfestményt (*Téli este*) és egy pasztellképet (*Prágai részlet*) állít ki. A képek – amelyeknek a katalógusból csak címét-témáját ismerjük – megvásárolhatóak, ára mindkettőnek 1500 korona. A következő, 1920–21-es Téli tárlatra nagyobb olajfestményt küld (*Holdvilágos Prága télen*), ennek ára 10.000 korona. Az árak hasonlóak a kiállításon szereplő többi kép árához; arról nincs följegyzés, elkelték-e. Az Erzsébet Szanatórium vezetői segíteni próbálnak a nyomorgó művészen: 1920-ban májustól augusztusig a sanatórium emeleti csarnokában árulhatja műveit. Udvariasan kiállításnak nevezik, valójában csak lehetőség arra, hogy személyesen is találkozzon potenciális vásárlóival, olyan emberekkel, akiknek az ínséges időkben a balatoni nyaralás mellett a művészet pártolására is jut még némi pénzük.

„Pályája kezdetén (Münchenben) szerzett magának existenciát, megbecsülést. Hivatása oda vonná vissza...” – írja fentebb már idézett cikkében a kiállítást és a festőt a közönség figyelmébe ajánló kritikus. 1921-ben a harmincas éveinek végén jár Protiwinsky visszatért Münchenbe. Bizonyára nem volt könnyű a döntés. „... én bár lélekkel csüggök a gyönyörű Magyarországon – de kénytelen voltam más hazával felcserélni azt, egy olyannal, hol itthon vagyok, egy olyannal, hol a szellemi munkás ha nem is milliomos, de rovására nem gazdagszának meg a munkáikat közvetítők sem – itt minden gondolat, minden ötlet, minden karcolás, minden primitív vázlat készpénzzel fizetetik, ha beválik.” A

fenti mondatok nem Protiwinskytól valóak, Spányi Béla festőművész írta 1889-ben, amikor Szolnokról Münchenbe telepedett át,⁶ de tökéletesen illenek a harminc évvel későbbi állapot jellemzésére is: Protiwinsky sem érezhetett és gondolkodhatott másként.

A második müncheni korszakban, 1921 és 1934 között megélhetését a másolatok készítése biztosította. A katalógusok tanúsága szerint 1929-ben és 1931-ben a Másolóművészek Szövetségének tagjaként állított ki. Sokoldalú művész lévén sok mást is festett: zsáner-képeket, portrékat, több kritikában is megemlítik, hogy gyakran és szívesen ábrázolta pasztellel a téli, esti hangulatot. Csakhogy ezekből a képeiből eddig egyikkel sem találkoztunk. Eladta, elajándékozta őket? Hozott-e belőlük Balatonfüredre végleges hazatelepülésekor? Mintha egy öt-tusázónak csak egyetlen versenyszámban ismer-nénk az eredményeit! Sem az 1920-as Téli tárlatra küldött három képről, sem az Erzsébet Szanatóriumban kiállítottokról nem tudjuk kihez kerültek, hol lehetnek. A sanatóriumban – tekintettel a célközönségre – leginkább balatoni tájképeket állított ki Protiwinsky. A Nagyházi Galériában 1998-ban egy, a Papsoka romjairól festett képét árverezték. A festő neve pontosan került a katalógusba – Protiwinsky gyakran németesen, de mindig jól olvashatóan szignálta a képeit, – ennél tovább azonban nem jutottak: "Protiwinsky, Fr. jelzéssel, 20. sz. első fele". A festménynek pedig tévesen a "*Felvidéki városkép*" címet adták. Az árverezés előírásai szerint sem a régi, sem az új tulajdonos neve nem kerülhet nyilvánosságra; mindössze annyit sikerült megtudnom, hogy a kép egy debreceni műgyűjtő hagyatékából került Nagyháziékhoz.

Marad tehát újra csak a reménykedés...

A balatonfüredi festő (1933/34 – 1947)

Ahogy Münchenbe való visszatérését is csak magyarázni tudjuk, döntésének okairól nem maradt fenn írás, nem esik szó a visszaemlékezésekben, úgy végleges hazatérésének okát is inkább találgatjuk, mint tudjuk. Még az évszám sem bizonyos: 1933 vagy 1934? Lehetséges, hogy mindkét időpont helyes: senki és semmi nem várta már itthon, hosszabb időbe telt, míg munkája folytatásához és megélhetéséhez biztosította a feltételeket. Egy megdöbbentő esemény föltétlenül közrejátszott elhatározásához: 1931. június 6-án éjjel leégett a Glaspalast. Háromezer képzőművészeti alkotás semmisült meg, köztük a német romantika pótolhatatlan művei – megsemmisült a Rembrandt-kép, az *Idős férfi* másolata is.

A Kristálypalota 1854-ben

A tűzvész keletkezésének oka bizonytalan, a korabeli hivatalos vélemény szerint a szerkezet öngyulladás okozta. A müncheni művészek nyomására 1932-ben pályázatot írtak ki egy új kiállító épület tervezésére, a nemzetiszocialisták 1933 márciusi hatalomátvétele miatt azonban ezek a tervek nem valósultak meg. Protiwinsky érzelmi vesztesége sokkal súlyosabb lehetett a Kristálypalota pusztulása, mint a Rembrandt-kópia megsemmisülése miatt.

Beilleszkedése szülőfaluja kis társadalmába nem okozott gondot. Ismerősei, hajdani iskolatársai föllevenítették a régi barátságot, s az első években sokféle értékes művészi feladatot kapott. A műgyűjtőként és kortárs művészek pártfogójaként ismert Brázay Zoltán freskót rendelt tőle épülő villájába. A piros templomba keresztutat, 14 stációképet festett, hitbuzgó hölgyek néhány hónap alatt összegyűjtötték költségeire 800 pengőt. Arcképekre is akadt megrendelő, az 1930-as években a füredi polgároknak módja is, igénye is volt már ilyenre.

Az arcképek

Protiwinsky müncheni éveiben számos arcképet festett. Mint láttuk, a *Férfiportrét (Herrnbildnis)* már 1911-ben kiállításra érdemesítették a Kristálypalotában, és gyakran rendeltek tőle arcképmásolatot is. Nagyon büszke volt rá, hogy egyik legkedvesebb festménye a *Müncheni öregasszony* díjat nyert, nem is jelentéktelen díjat Bajorországban. Ezt az arcképet a Magyar arcképfestők kiállításán 1939-ben a Nemzeti Szalonban, 1941-ben a Műcsarnokban is kiállította. A *Művészet* c. folyóiratban megtalálható a képről készült fotó – szeren-

csénkre, mert a *Müncheni öregasszony* szintén ismeretlen helyen bujdokol. Protiwinsky sohasem akart megválni tőle; 1944-ben még fő-helyen függött bagolyvári műtermében, 1947-ben a hagyatéki leltárban már nincs, pontosabban: nem tudhatjuk, hogy az „*Öreg nő*” címmel leltározott kép nem azonos-e vele. (A leltározókat kísérő „hivatalos szakértő” közönye és érdektelensége szívszorító.)

Müncheni öregasszony (1920-as évek)

1938-ban Protiwinsky a 25 éves főnállását ünneplő Kisfaludy Társaskör számára festményt készített *Kisfaludy Sándorról*. A költőről életében egyetlen kép készült, 1832 körül a kolozsvári rajztanár, Simó Ferenc arasznyi magas galléros, zsinóros mentében, katonaként jelenítette meg. Protiwinsky más megoldást választott: „az ő képe a költőt mint polgárt ábrázolja, találóan, hűen” – így dicsérte a *Balatonfüred* kritikusa.

1940-ben az előző évben elhunyt *Darányi Kálmán* arcképét festette meg. A Füredet képviselőként majd földművelésügyi miniszterként gyakran segítő politikai emléket a község előjárósága kívánta így megörökíttetni. Protiwinsky ezúttal föltehetően fénykép(ek) felhasználásával dolgozott. A portrét 1940. november 10-én leplezték le az előjáróság épületében. Az ünnepségről beszámoló újságíró szavai szerint a mű „a magyar portréművészet értékei közé tartozik (...), nemcsak figurát, de lelket is ábrázol”.

Sajnos sem a költő, sem a politikai lelkét nem tudjuk Protiwinsky festményei alapján megismerni: 1944–45-ben mindkét festmény nyomtalanul eltűnt Füredről. A költő Kisfaludyt talán ellopták, a jobboldali politikai Darányit megsemmisítették, de az is megeshet, hogy valakinek egyszerűen csak a képkeret kellett... Fénykép tudtommal egyikről sem készült. Az arcképek hiánylistájának utolsó tételeként említjük meg, hogy Márkus Dezső 1944-es műterem-látogatásáról beszámolva megemlíti még *Horthy kormányzó* és *Luttor prelátus* arcképét is, ez utóbbi még a hagyatéki leltárban is szerepel. Tegyük hozzá azt is, hogy Protiwinsky egyetértett az arcképfestő Lenbach elveivel: a festőművész művelődéstörténeti jelentőségű feladata megörökíteni a kortárs művészeket, politikusokat, saját politikai nézeteitől vagy művészi ízlésétől függetlenül. Lenbach Bismarckról, akit éppen nem szeretett, 88(!) portrét festett.

2004-ig öt magánszemély arcképét sikerült felkutatni és a Helytörténeti Gyűjtemény által rendezett emlékkiállításán bemutatni. Elsőként idősebb *Cs. Darab József községi bíró és felesége*, *Fábián Papp Lenke* képét bocsátotta a Helytörténeti Gyűjtemény rendelkezésére a család, majd előkerült a dédapa, *Csizmazia József gazdálkodó* képe is. A jóképű *Herczeg Imre szőlőbirtokos és takarékpénztári felügyelő* arcképét is megőrizték az unokák, a dédmama képe viszont „elkallódott az idők során”. Az arcképek között minden bizonnyal az utolsó tihanyi apát, *Gidró Bonifác portréja* a csúcs. A művész abszolút biztos kézzel varázsolja őt a néző elé – szemüveges modellről lévén szó, ez fokozott mesterségbeli tudást igénylő feladat. Bonifác atya arcát a jellem kettőssége teszi izgalmassá: a szerzetesi életesmény szigora, keménysége és a tanítórend ideálja a derűs humánus rendkívül szerencsésen egyesül benne.

Az öt arckép magántulajdonban van. Tavaly viszont a Helytörténeti Gyűjtemény tulajdonába került a hatodik: *Ránzay Ágoston*⁷ ezredes portréja.

A portrék jellegzetessége, hogy példaképéhez, Lenbachhoz hasonlóan Protiwinsky a szem és a szem arc körüli részét hangsúlyosan, realista módon festi. Modelljeinek ruházatára kevesebb gondot fordít, kezüket soha nem ábrázolja. A képek háttere általában sötét színárnyalatú, úgynevezett „galéria-tónus”.

A tájképek Csopektől Tihanyig

Az életmű bemutatásának utolsó fejezetében végre nem az „eltűnt”, „elveszett” szó ismétlődik refrénszerűen. A 2005-ös kiállításon bemutatott tizenhét tájkép száma megduplázódott, most harmincnál is többet tudnánk kiállítani. Kapcsolatban vagyunk a tulajdonosokkal, a festményekről készült fotókat CD-n gyűjtjük. Közülük kettő a Helytörténeti Gyűjtemény tulajdonába került: dr. Topolánszky Ivánné Supper Éva és Petrőcz Lászlóné ajándékként. Budapesttől Amerikáig még egy tucatnyi festmény hollétéről tudunk. A csodavárás azonban megmaradt: újabb és újabb képek felbukkanásában reménykedünk. Protiwinsky élete során több száz tájképet festett; csak magában a hagyatéki leltárban 66-ot írtak össze, ezeknek is lennie kell valahol.

Most Balatonfüreden a sor, a következő lépéseket a szülővárosnak kellene megtennie. Már ismerünk annyi képet, hogy születhetne végre róluk elemző bemutatás; ilyen nem készült 1920 óta, s a megfejtetlen monogram alapján arról sem tudhatjuk, hozzáértő írta-e, de a stílus szakemberre vall. Az alakuló városi múzeum legalább néhány négyzetméternyi helyet adhatna, ahol bemutatná Balatonfüred festőjét, „állandó kiállításon”, de természetesen időről időre megújuló anyaggal. Most még vagyunk néhányan, akik ehhez a festményeket boldogan kölcsönöznék.

Jegyzetek:

- 1 Váth János: A balatoni víztölcser festője. = Időjárás. 1948. 146. p.
- 2 Löfftz, Ludvig von (1845–1910) német festő, a 1893-tól 1899-ig a müncheni képzőművészeti akadémia igazgatója
- 3 Vivien, Joseph (1657 – 1734) a XVIII. század elejének legjelentősebb portréfestője, a Wittelsbachok udvari festője
- 4 Spitzberg, Carl (1808 – 1885) festőművész, a német biedermeier egyik legkiemelkedőbb festője
- 5 „lí” monogrammal: „ Protiwinsky kiállítás. = Balatonfüred 1920. május 30.
- 6 Spányi Béla (1852 – 1914) festőművész levele Bertók Lajoshoz. = Magyar Nemzeti Galéria Levelestár. 1889.
- 7 Ránzay Ágoston (Bp., 1882. március 16. – Bp., 1939. július 11.) nyugalmazott magyar királyi honvédtiszt. A festmény az 1930-as képekben készülhetett. Ránzayné halála után a kép a székesfehérvári Horváth Dezső és felesége (Vuray Mária) birtokába került, ők ajándékozták a gyűjteménynek 2008-ban. Tóth-Bencze Tamás: A címlapon Ránzay Ágoston = Füredi História. 2008./2. (19. sz.)

HORVÁTH BALÁZS

TALÁLKOZÁS PROTIWINSKY FERENCCEL

A most következő történet 2007 februárjában kezdődött Budapesten. A megszűnés előtt álló belvárosi antikváriumban a galériára kifüggesztve egy keret nélküli, meglehetősen rossz állapotban levő olajfestményre lettem figyelmes. A láthatóan tanult kéz munkája Tihanyt ábrázolta Füredfalú felől a Piros templommal. Alsó sarkában jól olvasható szignatúra: „*Protiwinsky Fr.*”

Protiwinsky Ferenc

Az üzlet alkalmazottja elmondta, hogy raktárunkban egy dobozban még további öt hasonló festmény várja sorsát. A hat képet együtt látva

könnyű volt megállapítani, hogy három nagyobb és három kisebb méretű azonos festőtől származó olajfestményről van szó, melyek a 30-as, 40-es években készülhettek, és különböző balatoni tájakat ábrázolnak. Hangulatos, technikai könnyedségében színvonalas munkákról volt szó, melyekről az üzletben kizárólag annyit sikerült megtudnom, hogy évekkorábban lomtalanítók vitték be őket eladásra. Azóta a raktárban porosodtak, állaguk így folyamatosan romlott. Az üzlet felszámolása idején „kedvezményes áron” szabadulni próbáltak tőlük. Őszintén szólva elszomorító állapotban találtam rájuk, de a megsárgult, kopott képek mögött előtűnt az eredeti szín és szépség, a balatoni táj minden évszakban vonzó hangulata.

Nem állítom, hogy a festő neve ismerősen csengett, ezért – a felfedezés izgalmával – megpróbáltam minden fellelhető információhoz hozzájutni Protiwinskyról. Elsőként a „Veszprém megyei életrajzi lexikonban”¹ találtam egy szócikket, melyből megtudtam, hogy Protiwinsky Münchenben képezte magát, és miután a 30-as évek közepén visszatért Füredre, kedvelt, sokszor és sokféleképpen megfogalmazott témája lett a környező táj. Ugyancsak ebből a forrásból tudtam meg, hogy korábban már jelentek meg írások a művészről a Füredi História² oldalain, ezért felvettem a kapcsolatot a Balatonfüredi Városi Helytörténeti Gyűjteménnyel, ahol a munkatársak segítségével hozzájutottam a lap néhány régebbi számához. A gyűjtemény munkatársaitól azt is megtudtam, hogy egy budapesti tanárnő tanulmány kötetet írt Protiwinskyról³, így ismertem meg a könyv szerzőjét, Z. Karkovány Juditot, akihez azóta is jó barátság fűz.

További kutatásaim elvezettek a Münchener Képzőművészeti Akadémia anyakönyveinek digitalizált adattárába⁴, ahonnan megtudhatjuk, hogy Protiwinsky 1909. október 7-én kezdte meg tanulmányait von Löfftz festőiskolájában. Münchenben ekkor már pezsgő művészeti élet zajlott, jelentős magyar festőkolónia élt a városban. Az anyakönyvek alapján megállapítható, hogy 1809-1920 között az intézménynek közel háromszáz magyar növendéke volt. A névsor illusztris, a teljesség igénye nélkül csak néhány klasszikusunkat említem meg: Csók István, Czóbel Béla, Deák-Ébner Lajos, Ferenczy Károly, Feszty Árpád, Galimberty Sándor,

Glatz Oszkár, Iványi-Grünwald Béla, Koszta József, Liezen-Mayer Sándor, Poll Hugó, Telepy Károly, Vaszary János. Ebbe a közegebe érkezett Protiwinsky 1909-ben, és 1911-ben már szerepelt a Münchner Glaspalast képzőművészeti kiállításán. A korabeli katalógusok⁵ tanúsága szerint 1911 és 1931 között nyolcszor állított ki az évenként megrendezett kiállításon, 16., 17. és 18. századi mesterek műveinek másolataival.

A fenti rövid kultúrtörténeti kitérőt azért tettem, hogy elvezessen minket napjainkhoz, pontosabban 2004-hez, amikor egy svájci galéria árverésén felbukkant két Protiwinsky mű. A Galerie Koller West (Zürich) 2004. szeptember 22-i aukcióján két nagyméretű Joseph Vivien (1657-1734) portré másolata került kalapács alá, mindkettő „nach Vivien copiert (Vivien után másolta) Frans Protiwinsky” jelzéssel. Az egyik mű 1000 svájci frankért talált gazdára. 2008 novemberében pedig egy Garmisch-Partenkirchen-i aukciósház kínált árverésén egy Protiwinsky által 1913-ban Münchenben készített Carl Spitzweg (1808-1885) másolatot.

Visszatérve a 2007-ben Budapesten előkerült Protiwinsky tájképekhez: a festmények akkori állapotát fotókkal dokumentáltam, és elkészítettem a szükséges feljegyzéseket a téma, méret, technika és kormeghatározás tekintetében. Az idők során a képeken több helyen keletkezett kopás illetve egyéb sérülés, felületük jelentősen elszennyeződött, az eredeti lakkréteg besárgult. Mivel a festmények ún. festőkartonra, illetve papírlemezre készültek, a hordozó anyag nedvesség, pára hatására néhol hullámossá vált. A képek magas színvonalú restaurálását Juhász István festő-restaurátor művész, a Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Restaurátor Osztályának osztályvezető főrestaurátora

végezte, aki a munka teljes folyamatát szakszerűen dokumentálta is.

2007 őszére, több hónapos munka után befejeződött a festmények teljeskörű állagmegóvása, így a képek régi fényükben kaptak helyet gyűjteményekben. Mindezt szeretném köszönetemet kifejezni Z. Karkovány Judit tanárnőnek, hogy megosztotta velem kutatása legizgalmasabb részleteit, a Balatonfüredi Helytörténeti Gyűjtemény munkatársainak segítségükért és Juhász István festő-restaurátor művésznek munkájáért.

Írásomnak nem volt célja Protiwinsky pályájának részletes ismertetése, sem pedig képeinek tudományos igényű elemzése. Mindössze szerettem volna felhívni a figyelmet egy érdekes emberi sorsra, kallódó kincseinkre, melyeknek illene megtalálni méltó helyüket a XX. századi magyar művészettörténetben. Kultúránk véleményem szerint attól gyarapszik, ha felkutatjuk, őrizzük és ápoljuk helyi értékeinket.

Szeretettel ajánlom a kedves olvasók, művészetkedvelők figyelmébe Protiwinsky Ferenc festményeit.

Jegyzetek:

1. Veszprém megyei életrajzi lexikon, www.ekmk.hu
2. Z. Karkovány Judit: Balatonfüred mostohagyereke ~. = Füredi História, 2001/1-2. sz.; Z. Karkovány Judit: Balatonfüred festője ~. (Második nekifutás.) = Füredi História, 2002./3. sz.
3. Z. Karkovány Judit: Protiwinsky Ferenc balatonfüredi festőművész. Balatonfüred, 2005. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 16.)
4. Die digitale Edition der Matrikelbücher der Akademie der Bildenden Künste München 1809-1920, <http://matrikel.adbk.de/>
5. Kataloge der Kunstausstellungen im Münchner Glaspalast 1869 bis 1931, www.arthistoricum.net

Balatoni táj, háttérben Tihannyal

SÁRKÖZINÉ SÁROVITS HAJNALKA

BÁNYAI ERZSÉBET**Festőművész, Balatonfüred díszpolgára
(1909. november 27. – 2002. június 21.)**

A Füredi História e száma azoknak a művészeknek állít emléket, akik egykor Balatonfüreden éltek, innen elszármaztak, esetleg művészi kiteljesedésük helyszínékként, életük végső menedékeként e várost választották lakhelyül.

Bányai Erzsébet az 1960-as évek végétől közel négy évtizeden át volt városunk lakója, meghatározó egyénisége, művészetével szolgálva választott hazáját.

Nehéz elfogultság nélkül emlékezni rá születésének 100. évfordulóján – hiszen mintha csak tegnap lett volna, hogy Vasút utcai lakásában küzdelmes-kalandos életéről, egykori barátairól, művész-társairól, művészi hitvallásáról és kifogyhatatlan terveiről mesélt.

Lakásában – mely az évek során kiállító terem-mé vált – tucatszor néztük végig képeit, a falra akasztott pasztelleket, olajfestményeket, a dossziékban őrzött grafikákat, tus- és szénrajzokat. S közben mesélt, mesélt, mesélt... Egy páratlanul szép, de küzdelmekkel teli élet helyszíneit, sorsfordulóit, szereplőit megörökítő tárlat látogatója lehettem néhány éven át.

Legalább egyszer (!) vinnem kellett volna egy mikrofont, s felvenni mindazt, ami ott, egy lakás falai között elhangzott – egy huszadik századi művész-sors megrendítő történeteit. Máig sajnálom, hogy nem így történt...

A cikk megírása után jutott eszembe, hogy hely-történész kolléganőm, Karika Erzsébet készített Erzsébet néniel riportot. A 2000-ben felvett beszélgetések teljes hanganyaga a Városi Helytörténeti Gyűjteményben megtalálható, meghallgatható.

Az e számban megjelenő megemlékezés eredeti szövege egy közel 10 évvel ezelőtti kiállításának megnyitójára íródott.

Akkoriban szoros kapcsolatot ápolunk a Győri Műhellyel, balatonfüredi és győri művészek kölcsönösen kiállítottak egymás városaiban.

Bányai Erzsébet önálló kiállítását Kucska Ferenc a Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár és Galéria akkori igazgatója hívta meg Győrbe. A kiállítás megnyitójára 2000. március 13-án került sor, a Móra-parki fiókkönyvtárban, Győr-Szabadhegyen

– gyermekkorom legkedvesebb, máig szívszorítóan kedves és felejthetetlen éveinek helyszínén.

Hogy akkor azt a kiállítást én nyithattam meg, bizonyára a sors kegye volt...

Erzsi néni egészségi állapota, magas kora miatt a megnyitón nem vehetett részt.

Rajtam keresztül ajánlotta műveit a közönség figyelmébe... szerényen, s aggódva, hogy vajon e kiragadott alkotások adtak-e teljes képet e sokszínű életről?

A kiállításra összeállított gyűjteményt a 90 éves művésznő szíve minden melegével küldte.

Az akkor írt szöveget Bányai Erzsébet elbeszélései, a korábbi kiállításokról megjelent cikkek alapján írtam. Erzsébet néni a szöveget többször meghallgatta, kiegészítette, a történeteket tovább mesélte. Sajnos egy megnyitó szövegének határt szab az idő, pedig érdemes lett volna minden egyes elhangzott történetet lejegyezni, megörökíteni.

Az egykori kiállítás megnyitó szövegét a helytörténeti folyóirat elvárásainak megfelelően átírtam, az életrajz történelmi-irodalmi-művészeti hátterének jobb megismerése érdekében kiegészítettem, jegyzetekkel láttam el.

Az eredeti szöveg a balatonfüredi Helytörténeti Gyűjteményben a kiállítás plakátjával, meghívójával, a megnyitóról készült cikkekkel, fotókkal együtt megtalálható.

Ki is volt az a művész, akinek képeivel megismerkedhettek a tíz évvel ezelőtti győri tárlatlátogatók? Majd egy évszázadnyi élet alkotásai tekintettek ránk a falakról, egy küzdelmes sors, egy kivételes tehetség alkotásai.

Ki volt ő, aki évtizedekig köztünk élt, de ma már szinte semmi nem emlékeztet rá itt Balatonfüreden? Csupán néhány lakás és intézmény falán függő képe, s akik ismerték, képeit nézve néhány pillanatig talán visszaemlékeznek rá.

Múlандó az élet, s az utókor oly hálátlan... Talán ez a néhány sor ismét felidézi Bányai Erzsébet emlékét, s elmulasztott kötelességeinkre felhívja a figyelmet.

Talán még nem késő tenni azért, hogy emléke végleg el ne halványuljon...

* * *

Bányai (Baumgarten) Erzsébet 1909-ben született Erdélyben, Körösbányán, egy liberális polgári család ötödik gyermekeként. (Testvérei édesapja első házasságából: Baba (Anna), Juci, Ilona, a második házasságából Ferenczi Erzsébettel: László (1906), Sándor (1911), Ada (1917). Baumgarten Ilona leszármazottja Tahy Ádám professzor, aki a balatonfüredi Állami Szívkórház igazgató főorvosa volt 1991 – 1995 között.

Édesapja Baumgarten János az erdélyi aranybányák jogtanácsosa volt, édesanyja Ferenczi Erzsébet kolozsvári székely család szülötte.

A családban az ősök között karinthiai osztrákok, franciák, székelyek keveredtek.

1918. december 1. után Erdély a Partiummal együtt – így Körösbánya is – Romániához került.

1919-ben mindenüket elvesztették, a háborút követő összeomlás után a hétgyerekes család Gyulafehérvárra került.

Itt kezdett el rajzolni, festeni az alig tízesztendő kislány, itt fedezte fel tehetségét Reithofer Jenő¹ egykori Székely Bertalan és Edvi Illés Aladár tanítvány, aki magántanítványává fogadta s ingyen tanította.

Tizenöt évesen képei már kiállításon szerepeltek, bemutatva felnőtt művészeket meghaladó képességeit, tehetségét.

Gyulafehérváron ismerkedik meg bátyja Bányai-Baumgarten László² barátjával Dsida Jenővel, akire lelkes szavakkal emlékezett, verseiből még idős korában is gyakran idézett.

Édesapja 1923-ban bekövetkezett halála után a családot az édesanya tartotta el, „kosztosokat” fogadott a házukba. „Mamuka” az éles eszű, tiszta szívű és kifogyhatatlan erejű asszony emléke elevenen él Bányai Erzsébet képein.

Tanulmányait a nagyszebeni zárdában folytatta. A Romániához csatolt Erdélyben lányok nem iratkozhattak be gimnáziumba, számukra csak a zárda vagy a polgári nyújtott továbbtanulási lehetőséget. A 16 éves Erzsébet nehezen szokta meg ezt az életet. A zárdában csak titokban, lopva rajzolhatott saját gondolatai szerint, vagy képzeletben alkotott. „A művészi véna kényszerű visszafojtottsága” – ahogy később orvosai megállapították – megbetegítette, idegláza lett, hónapokig beteg volt.

Csak a nyári és a téli szünetek adtak lehetőséget a szenvedély kiteljesedéséhez, az alkotáshoz.³

A gyulafehérvári szabadiskolában megismert Gy. Szabó Bélával⁴ jó barátok lettek, együtt járták a vidéket, rajzoltak, festettek. A sebesen rohanó Olt

és a gyönyörű hegyvidék ihlette emlékek végigkísérik egész életében.

A kényszerűség hamar munkába kényszerítette az amúgy is gyenge egészségű fiatal lányt: 1927-ben elvállalta egy tanerő nélkül maradt magyar iskola tanítói állását Magyarigenben Gyulafehérvártól 10 km-re Bod Péter református lelkész, író, irodalomtörténész nyughelyén. Fagyos tanteremben, jéghideg tanítói lakásban töltött el több hónapot, majd súlyos betegen vitték haza gyógyulni. Egyedül az éltető-alkotó munka a megengedett számára, s ő fáradhatatlanul festett, rajzolt: tájképeket, portrékat, csendéleteket.

1930-ban férjhez ment Zalotay Elemér (eredetileg Dr. Schupiter – 1933-ban magyarosította) régészhez⁵, s annak muzeológusi kinevezése után Szentesre költöztek. Itt születtek meg gyermekeik: 1931-ben Erzsébet⁶, 1932-ben Elemér⁷, majd 1938-ban Péter⁸.

Szentesen ismerkedett meg Koszta Józseffel, az akkor már elismert művésszel, aki a maga szűkszávú stílusában a következőket jegyzi meg Bányai Erzsébet tehetségéről:

„Ha maga Pesten élt volna és alkalma lett volna látni és dolgozni, már neve lenne.”

Hamarosan ismét a történelem intézte a család sorsát: férje „B-listás” lett, szellemi „ínségmunkákból” éltek; 1939-ben Debrecenbe költöztek, abban a reményben, hogy férje munkát kaphat a Déry Múzeumban, s talán ő is alkothat majd festőművészként. Ezek a remények is szétfoszlottak, időközben férjét ismét behívták katonának.

1940-ben a visszacsatolt Észak-Erdélybe a család másik részéhez Kolozsvárra költöztek a biztosabb állás reményében.

Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés a Magyarországhoz visszacsatolt Észak-Erdély valamennyi (kulturális) intézménye előtt is új lehetőségeket nyitott meg, A politikai döntés nyomán aktívabbá, pezsgőbbé vált az erdélyi szellemi és művelődési élet, s a fiatal nemzedék tagjai számára új lehetőségek kínálkoztak. A fellendülő gazdasági és szellemi élet mögött azonban mindvégig ott kísértett a háború problémája, annak kimenetele és hatása az utca emberét és a kor gondolkodóit egyaránt rendkívüli módon foglalkoztatta.

Kolozsváron ismét találkozott Gy. Szabó Béla grafikkussal, barátságba került László Gyula régészszel, Nyíró József íróval, Szervátiusz Jenővel, Reményik Sándorral.

Képzőművészeti szabadiskolába járt, s ontotta a rajzokat, a festményeket a barátokról, az erdélyi tájakról, falvakról, emberekről, a családról.

A kolozsvári Műcsarnok nagy tárlatának kiállítására készült, mikor a várost szőnyegbombázás éri.

„Megszokott, kora nyári péntek reggel volt 1944. június 2-án, 9 óra után pár perccel felsivítottak Kolozsvár légi veszélyt jelző szirénái. A járőrök, és munkába sietők nem mentek le azonnal az óvóhelyekre, inkább kíváncsian figyelték az eget, mint máskor is, a jól ismert, Jugoszlávia irányába békésen tovább szálló, szovjet felderítő- vagy futárgepek után kutatva. A front közeledtével, 1944 első hónapjaitól a Felek-tető alatti város légterében ingázó szovjet repülőgépek látványa már mindennapos volt. Sokan még a bombázás pillanatáig sem hitték el, hogy Kolozsvár, ez a távoli határváros is megszenvedheti Budapest sorsát.”⁹

Otthonuk, munkái, mindenük odaveszett.

Erzsébet a gyerekekkel – marhavagonba zsúfolódva, vagy gyalogosan, autókra felkérőzve – egészen Tirolig sodródott, ahol különböző menekülttáborokban laktak. A szűkös ellátást művészi munkájával egészítette ki: portrékat rajzolt a tábor tisztjeiről, tiroli fatányérok festését vállalta el. Az ausztriai tartózkodás 1946 novemberéig tartott.

Férje francia fogságból került haza Magyarországra 1945-ben, s kinevezték Szentesre a múzeum igazgatójává. A Vöröskereszt útján kerestette a családot, 1946. második felében sikerült rájuk lelni. 1946. november 6-án érkeztek haza.

Ismét Szentesen élnek a múzeumban, s ismét felvillant a továbbjutás reménye.

A hozzájuk látogató művészek biztatták, kérje felvételét az akkor induló Képzőművészeti Alapba. Halogatta, nem merte megtenni, hiszen hiányoztak a háborúban elpusztult 12 és 32 éves kora között készült munkái.

(Csak 1988-ban lett Alap-tag, s értékelve több évtizedes munkásságát, ún. „különleges elbírálásban részesülő” alkotónak tekintették.)

Nagyon nehéz körülmények között éltek, s ismét művészete segített anyagi helyzetükön: a város és a megye akkori vezetői a politikai élet nagyjainak megfestését kérték. (Néhány portré ezek közül a szentesi Koszta József Múzeum tulajdonában van.)¹⁰

A háború okozta sebeket házasságuk nem élte túl, elváltak: 1950-től Budapesten élt albérletről albérletre vándorolva, gyermekei ezalatt kollégiumokban laktak.

Rajztanár lett, lányával együtt államvizsgázott..

1953-ban egyik alapító tagja lett a Fővárosi Pedagógus Képzőművészeti Stúdióknak, ahol együtt dolgozott Barcsay Jenővel, László Gyulával, Szabó Vladimírral.

S újra alkotott ... a Dési Huber- körben, nyaranta művésztelepeken, vagy haza-haza látogatva, Kolozsváron. Nagyon sokat festett: Kolozsvár, a székely falvak, az erdélyi népművészet, a román és erdélyi építészet kincseit. Portrékat, tájakat, a szülőföld emlékeit.

Gyakran szerepelt országos tárlatokon Budapesten, többek között az Ernst Múzeumban, a Műcsarnokban, rajzai rendszeresen megjelentek az ÉS-ben (Élet és irodalom), a Magyar Nemzetben, a Népszavában.

1965-ben, már nyugdíjasként, SZOT-beutalóval került Balatonfüredre, ahol megismerte második férjét, a világhírű, világot-járt kertészt, Máthé Jánost¹¹.

Önarckép

Vele együtt jutott el Európa számos országába: Olaszországba, ahol számtalan tájképet festett, de megörökítette a leghíresebb műemlékeket is; Franciaországba, a Loire-völgyébe, Belgiumba (Brüsszelbe), Hollandiába, ahol Amszterdam és Antwer-

pen szépségeit festi meg, Svájcba, ahol idősebbik fia él és építészként alkot.

Minden útja maradandó emlékeket hagyott.

Közben megismerkedett új otthonával, a Balatonnal, festette a tó és a környék szépségeit, a balatoni embereket. Előkészítette képeit – korábbi és friss alkotásait – az egyre szaporodó kiállításokra. Férje mindenben társa volt: megismertette a vidékkel, az itt élő emberekkel, segített kiállításai előkészítésében.

Összegyűlt képei a balatonfüredi lakás falait díszítik, vagy városi intézményekbe kerültek. Sok képet adott ajándékba, portrékat festett megrendelésre. Több önarcképet is készített s számtalan alkalommal festette meg férje portréját.

Nagyon szeretett volna önálló kiállítótermet, hiszen képei sokasága megnehezítette hétköznapi életüket.

Sajnos a város vezetésétől még csak ígéreteket sem kapott, ezért 1987. október 9-én saját otthonukban a Vasút utca 1. szám alatt lakástárlatot hozott létre. A különleges kiállítóhelyet Pogány Ö. Gábor nyitotta meg. A tárlat jelenleg bezárt ajtóik mögött fia, Zalotay Péter és családja által gyönyörűen összerendezve várja, hogy egyszer megnyílhasson a nagyközönség számára is...

Alkotóerejét szemműtétei gyöngítették, majd férje 1999-ben bekövetkezett halála után szinte már csak kettejük életművének rendezése töltötte ki napjait. Ebben fáradhatatlan volt: Máthé János írásait, könyveit ajánlotta fel kutatási célra, saját képeit féltő gondnal rendezgette, újrakereteztette s

történetüket hálásan mesélte el minden látogatónak.

Többször érte baleset otthonában, emiatt családja vette gondozásba, Budapestre került.

2002. június 21-én, 93 éves korában aludt el örökre. A balatonfüredi köztemetőben dízsír helyen nyugszik férjével közös sírban.

Városunk művészetét, kultúráját becses értékekkel gyarapítják (gyarapíthatnák!) Bányai Erzsébet képei.

Csak néhány, kiragadott alkotás egy hatalmas életműből, amelyet igazán élővé alkotójuk regényes élete tesz:

– az erdélyi képek, amelyekről dr. Praznovszky Mihály, a jóbarát irodalom- és kultúrtörténész így szólt (ugyancsak egy kiállítás megnyitóján): „A szülőföld elveszett-elhagyott tájai, a soha meg nem ismerhető Erdély, amely egy köztünk élő generációnak örök sors, örök fájdalom, örök sóvárgás, nekünk pedig történeti mérce egy nemzet erkölcsének, lelki nagyságának megőrzésére...”

– az itáliai képek, amelyek impresszionista rajgyogásukkal elénk varázsolják a természet örök szépségét, s megörökítik számunkra az ember alkotta, múlandó szépséget...

– balatoni képek, amelyeken egy választott otthon, egy eddig idegen táj szeretete, sokszínűsége rajzolódik ki...

– portrék és tanulmányok, amelyekről a rég elment barátok, ismerősök, önfeledten kitarulkozó emberek néznek ránk ma is eleven, ragyogó tekintettel, félbemaradt mozdulatokkal...

Bányai Erzsébet festőművészt és férjét Máthé János egykori balatonfüredi főkertészt még életükben „Balatonfüred díszpolgárává” avatta a város képviselő-testülete.

1997. december 29-én az ünnepi ülésen az alábbi indoklással adták át a díjat az akkor 88 éves Bányai Erzsébetnek, s a 94 éves Máthé Jánosnak:

„A házaspár művészi és szakmai teljesítményével, emberi magatartásával és a közösség érdekében évtizedeken át folytatott értékteremtő munkálkodásával rengeteget tett a település hírnevének öregbítéséért. A képviselő-testület ennek elismeréséül, egyben a város polgárainak köszönetét is kifejezve mindkettőjüket Balatonfüred díszpolgárává avatta.”

Bányai Erzsébet festőművész és második férje, Máthé János főkertész regényes életéről a művésznő kisebbik fia, Zalotay Péter írt könyvet 2002-ben.

Bevezetőjében így fogalmaz:

„Figyelmébe ajánlom soraimat azoknak, akik ismerték Bányai Erzsébetet és Máthé Jánost, és azoknak is, akik azt szeretnék megismerni, hogyan lehetett a XX. századot Magyarországon becsülettel, alkotómunkával, emberséggel és hivatástudattal átélni.”

Emléküket tisztelettel, szeretettel megőrzöm, köszönöm a Sorsnak, hogy ismerhettem őket!

Jegyzetek:

1. Reithofer Jenő (Sümeg, 1880 – Gyulafehérvár, 1952) festő. Tanítványa volt Bányai (Baumgarten) Erzsébet
2. Bányai (Baumgarten) László (Kőrösbánya, 1907. november 17. – Bukarest, 1981. június 3.) egyetemi tanár, kutató.
3. Zalotay Péter: Bányai Erzsébet és Máthé János, Balatonfüred város díszpolgárai / . – Balatonfüred, 2003. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványa)
4. Gy. (Gyulafehérvár) Szabó Béla grafikus, festő és fametsző mester, a romániai magyar képzőművészet kimagasló egyénisége. Nincs rá adat, hogy balatoni (szigligeti) itt- tartózkodásuk idején találkozott volna Bányai Erzsébettel, de valószínűsíthető! Sajnos, már nincs kitől megkérdezni...
5. Zalotay (Schupiter) Elemér (Szászsebes, 1894. november 24. – Szombathely, 1968. március 1.) régész, könyvtáros, szerkesztő, múzeumigazgató.
6. Gazdapusztainé Zalotay Erzsébet (Szentés, 1931. augusztus 31. –)ny. középiskolai tanár, nyugd.
7. Zalotay Elemér, ifj. (Szentés, 1932 –) építész, Svájcban él. A konstruktivista irányzat jeles képviselője
8. Zalotay Péter, dr. (Szentés, 1938 –) villamosmérnök, főiskolai docens. A Kandó Kálmán Műszaki Főiskola és a BME nyugalmazott tanára, több szakkönyv szerzője.
9. Murádin János Kristóf: Szönyegbombázás = Aranyas, 2004. január, 62.
10. Az 1940-es évek végén a kommunista időszak „ alakjait festette meg: Sztálin, Lenin, Rákosi, a helyi vezetők képei még 15 évvel ezelőtt láthatók voltak a múzeumban (dr. Zalotay Péter közlése)
11. Máthé János (Sarkad, 1903. február 18. – Sümeg, 1999. május 5.) kertész.

ÚJ SZERZEMÉNYEK

Az Ipoly-udvar 1920 körül (képeslap)

1894–95-ben épült a Fehér Ipoly pannonhalmi főapát nevét viselő szálloda. 1943 januárjától hadikórház céljára vették igénybe. 1948-ban nyitották meg újra. 1949-ben államosították. 1954-ig pártiskola működött benne, ekkortól a szív-kórház gazdasági részlege és nővérszállója lett. 2005-től magántulajdonban van.

A Tibor-fürdő 1914-ben (képeslap)

1912 őszén megkezdődött a kórház mai épület-együttesének létrehozása, az Erzsébet- és Klotild-udvar – a főépület – átalakításával és a Tibor fürdő építésével. A földszintes új fürdőépületet 1913. július 10-én adták át. A szanatórium beteg vendégeinek gyógyászati célú füröztetését végezték itt. A páciensek körében kedvelt volt.

100 ÉVES A FÜREDI VASÚT

1909. július 8-án Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszter nevében Szerényi József államtitkár ünnepélyes keretek között nyitotta meg az észak-balatoni vasút utolsó elkészült szakaszát. Az államtitkár és népes kísérete, amelyben vezető miniszteri és államvasúti tisztviselők vettek részt, reggel 8 órakor indult el a rendezvényre a Keleti pályaudvarról. A küldöttséget több fővárosi lap tudósítója is elkísérte. A különvonat az új vonalszakasz valamennyi jelentősebb állomásán – Szabadbattyán, Polgárdi, Füle, Balatonalmádi, Alsóörs – rövid időre megállt, és a delegáció fogadta a helybeliek üdvözlését. Balatonfüreden két órát időzött a szerelvény, ezalatt Vaszary Kolos hercegprímás villásreggelin látta vendégül az államtitkárt és társait. (Az eseményen a hercegprímás egészségi ál-

lapota miatt nem tudott részt venni, de Kohl Medárd püspökkel képviseltette magát.)

Balatonfüredről továbbindulva, Alsódörgicsén, Zánkán, Révfülöpon át érkezett a szerelvény Tapolcára, ahol a város vezetői és az államtitkár kölcsönösen köszöntötték egymást, ünnepélyesen megnyitották a vonalat, majd a város szállodájában bankettet tartottak az esemény alkalmából. A bankettet követően az államtitkár és kísérete Sümegre ment, ahonnan Győrön keresztül tért vissza a fővárosba.

A vasút felavatás előtti első utasa május 2-án Vaszary Kolos hercegprímás volt, aki különvonattal Füredre utazott.

A füredi vasútállomás 1914 körül (képeslap)

A forgalom 1909. július 1-jén indulhatott meg. Ekkor a Budapest Keleti pályaudvarról induló gyorsvonatnak öt órájába telt megtenni a Pusztaszabolcs–Börgönd–Balatonfüred–Tapolca távot. Az ünnepélyes átadás viszont csak 8-án volt.

1912-ben merült fel a gondolat, hogy mi lenne, ha Bécset összekötnék vasúton a Balatonnal. Ennek első lépéseként Győrön keresztül közvetlen kocsiközlekedett az osztrák fővárosból Balatonfüredig.

A balatonarácsi vasútállomás 1920 körül (képeslap)

Az észak-balatoni vasúti közlekedés megindulásának emlékére táblát avattak a füredi vasútállomásnál 1989. június 30-án.

2009. június 27-én, a 100 éves jubileum alkalmából a balatonarácsi vasútállomáson Simon Károly nyugalmazott polgármester, Bóka István polgármester, valamint a vasúttársaság képviselőjében Heinczinger István (MÁV-vezérigazgató) emléktáblát avattak.

A vonal jövője egyelőre stabil, nyári utasforgalma talán garantálja, hogy megmenekül az utóbbi években oly divatos „a vasúti közlekedés szerkezetének gazdaságosabbá tételétől” – értsd: egyes vonalszakaszok bezárásától. (A Veszprém–Alsóörs szakaszt még az 1970-es években megszüntették.) A MÁV terveiben a villamosítás is szerepelt a Balaton északi partján, de ennek megvalósulására valószínűleg várnunk kell egy ideig.

Addig is marad a „felújított” régi kocsipark, és nyáron a korszerű Desiro motorvonatok. 2007-től újdonság az is, hogy a Záhony–Budapest, a Balatonfüred–Tapolca viszonylatú gyorsvonatot, valamint a Szombathely–Tapolca–Balatonfüred–Budapest szerelvényt Németországtól vásárolt kocsikból állítják össze, ezzel is emelve az utazás színvonalát. 2008 nyarától pedig ismét van nemzetközi forgalom a vonalon, hiszen elindult a Bécs–Szombathely–Tapolca–Balatonfüred–Székesfehérvár gyorsvonat. Újabb lendületet adhat a vonalnak, ha megvalósul a tervezett, gyorsabb Balatonfüzű–Hajmáskér vonal, ezzel a menetidő jelentősen csökkenhetne.

ÚJ KÖNYVEK

A BALATONRÓL: LÓCZY LAJOS EMLÉKÉRE. PÉCS, 2008.

A Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktoriskolája és műhelyének tagjai néhány évvel ezelőtt összehívták a hazai geográfia neves képviselőit Balatonfüredre. Ekkor fogalmazódott meg a Lóczy Lajos Balatoni Nyári Egyetem ötlete. Sajnos a terv nem valósult meg. Ez a pécsi egyetem által kiadott, Antal Géza, Tóth József és Wilhelm Zoltán által szerkesztett kötet a 2006. augusztus 3–5. között Balatonfüreden rendezett II. konferencia előadásainak szerkesztett anyagát tartalmazza. A kötet végén található egy, Lóczy Lajosról összeállított bibliográfia is.

LICHTNECKERT ANDRÁS:

ÉCSY LÁSZLÓ BALATONFÜREDI FÜRDŐIGAZGATÓ NAPLÓJA. BALATONFÜRED, 2008. (A Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 41.)

A napló az 1863 és 1892 közötti időszakról számol be. Bár a napló nem teljes, mert egyes évek hiányoznak, forrásértéke mégis nagy jelentőségű. Segítségével képet kapunk a 19. század második felének polgári társadalmáról. A korszak számos neves személyisége feltűnik a könyv lapjain: Keöd József hajóskapitány, Jókai Mór, Laborfalvi Róza, Endrő-

di Sándor, Prielle Kornélia színésznő, Vaszary Kólos főapát és még sokan mások. A naplóra Lichtneckert András főlevéltáros bukkant rá kutatásai során. Hatalmas anyagot dolgozott fel, amely kötetbe rendezve páratlan kultúrtörténeti kincs. Écsy László 28 évesen Pannonhalmáról került Füredre, ahol 1835-től 1889 elejéig látta el fürdőigazgatói feladatait. Ötvennégy éven keresztül naponta vezette naplóját, amelyben rendszeresen beszámolt a tóparti időjárásról, a víz hőmérsékletéről; gazdaság-, egyház-, színház-, zene- és irodalomtörténeti feljegyzéseket is készített. Kitért a politikai élet eseményeire, és érzéletes képet adott Balatonfüred társadalmi életéről, a szórakozás formáiról, sportjáról, magánéletéről, hely- és tudománytörténeti mozzanatokról.

HUDI JÓZSEF:

A BALATONFÜREDI SZÍNHÁZAK ÉS SZÍNÉSZET TÖRTÉNETE. BALATONFÜRED, 2008. (A Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai sorozat 42.)

A kötet a füredi színművészet aranykoráról rajzol képet 1831-től a füredi állandó (kő)színház (amely egyben a Dunántúl első magyar nyelven játszó kőszínháza is volt) megnyitásától 1861-ig, az új színpódium elkészültéig. A szerző vázlatosan ismerteti a füredi színjátszás kezdeteit is. Bár nem teljesen dolgozza fel a füredi színjátszás történetét, forrásértéke nagy jelentőségű. Rendkívül gazdag forrás- és illusztráció anyaga képet ad a 19. század első felének, közepének polgári társadalmáról, a füredi fürdőhely életéről. A korszak szinte valamennyi neves színésze feltűnik a könyv lapjain: Egressy Gábor, Hivatal Anikó, Latabár Endre, Laborfalvi Róza, Lendvay Márton, Munkácsi Flóra, Prielle Kornélia, Széppataki Róza, de a társasági élet jeles képviselői is felvonulnak Kisfaludy Sándortól kezdve Jókai Móron át Varga Lajos főszolgabíróig.

Z. KARKOVÁNY JUDIT:

HIÁNYJEL: FEJEZETEK A BALATONFÜREDI ZSIDÓK TÖRTÉNETÉBŐL. BALATONFÜRED, 2008. (A Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai sorozat 43.)

A szerző munkájában, amelyet visszaemlékezések tesznek életszerűbbé, az 1944–45-ben elpusztult balatonfüredi zsidóknak állít emléket. Füreden és a környéken levő kis falvakban az 1800-as évek elejétől mintegy negyven zsidó család települt le, iparral, kereskedéssel foglalkoztak, később a füredi fürdőtelepen is üzleteik álltak. A szerző beszámol az első világháború, majd a két világháború közötti időszakról is, az első és a második zsidótörvény következményeiről, a deportálásokról, a gettók és a haláltáborok szörnyűségeiről. A füredi járás zsidó lakosságát 1944 májusában a tapolcai gettóba vitték, majd átkerültek a zalaegerszegi téglagyárba, ahonnan júliusban érkeztek meg Auschwitzba. Az elhurcolt százötvenhárom emberből csak tizenöten tértek vissza.

SZIKLAI ZOLTÁN SZERK.: A KOSSUTH UTCAI II. SZ. NAPKÖZI OTTHONOS ÓVODA TÖRTÉNETE 1959 – 2009. BALATONFÜRED, 2009. és

TÓTHNÉ KOVÁCS ALIZ: ADATOK ÉS KIEGÉSZÍTÉSEK A II. SZ. NAPKÖZI OTTHONOS ÓVODA TÖRTÉNETÉHEZ. BALATONFÜRED, 2009.

A II. sz. Napközi Otthonos Óvoda 2009. május 21-én ünnepelte fennállásának 50. évfordulóját. A

kiadvány összefoglalja az intézmény történetét a kezdetektől napjainkig. Az Óvárosban – a könyvtár és a füredi református (fehér) templom között – helyezkedik el az óvoda két különálló épületben. Az öt csoportnak helyet adó Kossuth Lajos utcai egykori járásbírószágot többször átalakították, bővítették. A klasszicista stílusban emelt, műemlék jellegű Mogyoró utcai részleg is többszöri átalakítás után nyerte el jelenlegi ideális óvodaarculatát. A könyv rendkívül gazdag korabeli forrásszemelvényekben és illusztrációkban. A kötetekkel szorosan egybekapcsolódik a következő munka:

SZIKLAI ZOLTÁN SZERK.: A BALATONFÜREDI REFORMÁTUS ELEMI ISKOLA ÉVTIZEDEI. BALATONFÜRED, 2009.

180 évvel ezelőtt a református gyülekezet emeletes iskolát épített Füreden. Az iskolaalapító Nagy István füredi prédikátor az oktatásnak ugyan csak egyik feltételét teljesítette az iskola megépítésével, de valószínűleg ő is tevékeny részese volt javaslataival, hogy a feltételek második fele is létrejöjjön, és egységes oktatási tananyag és tanrend kerüljön bevezetésre a Dunántúl református iskoláiban. Márton Gábor az 19. század közepén az elsők között határozta meg tankönyveivel és rendeleteivel a népoktatás fejlődésének fő irányát. A patinás intézményt 60 éve államosították, s néhány év elteltével „kisegítő” iskola lett, bő négy évtizede már iskolai oktatás sem folyik falai között. Miklós Ferenc református lelkipásztornak köszönhetően betekinthetünk az egyik legrégebbi füredi oktatási intézmény történetébe, néhol csak vázaltszerűen, mert az ide vonatkozó iratok jelentős része megsemmisült az évtizedek folyamán. A kiadvány értékét növeli, hogy gazdag korabeli forrásszemelvényekben és illusztrációkban. A könyv az utolsó harmadában az iskola egykori tanítóiról és tanítványairól ad egyfajta kaleidoszkópot.

Bányai Erzsébet: Erdélyi életkép

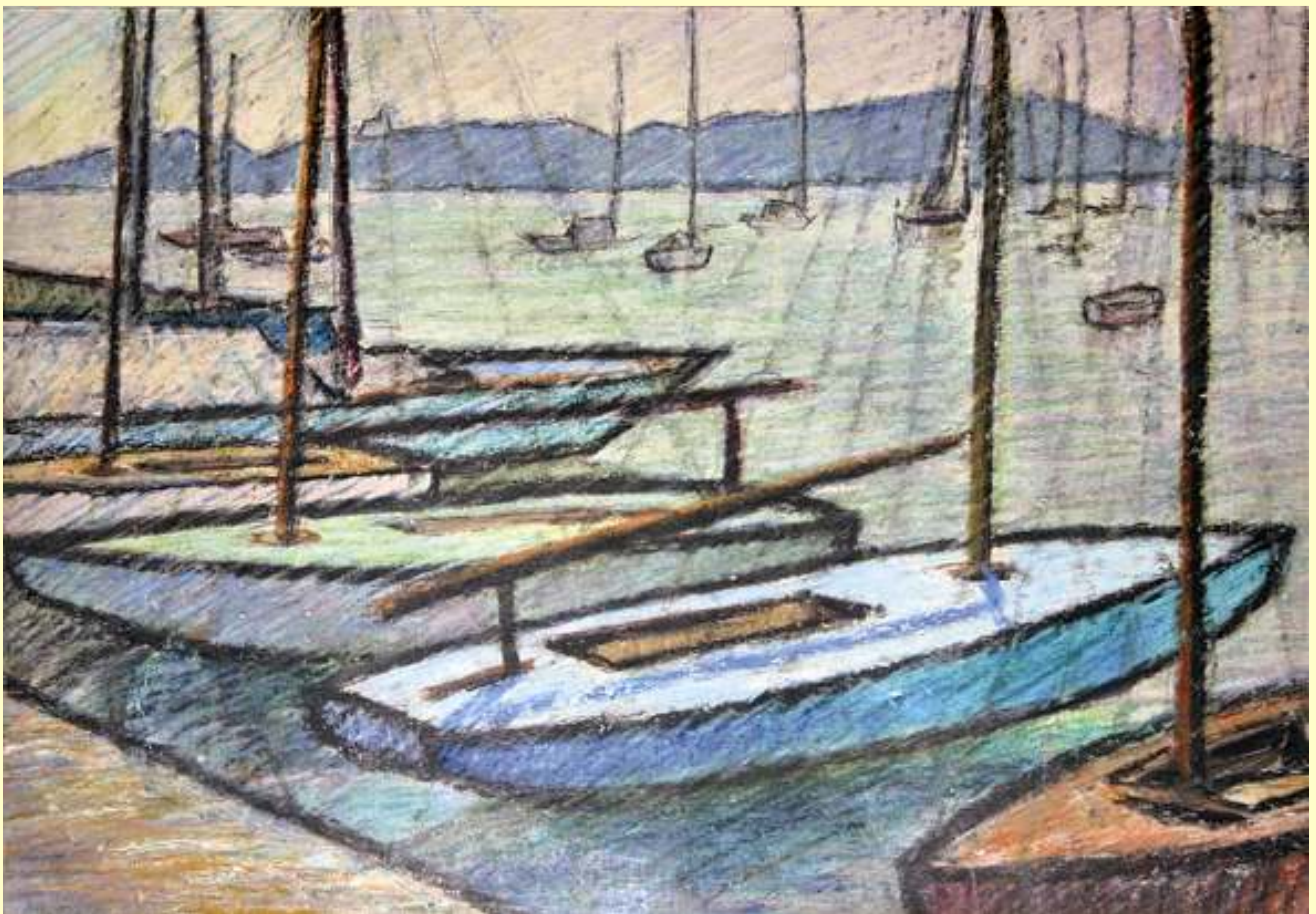

Bányai Erzsébet: Velencei paloták

Bányai Erzsébet: Fürdőzők

Bányai Erzsébet: Vitorlások a füredi kikötőben